

REVISTA DE GIRONA

Diputació de Girona
Núm. 250
4,5 €
Setembre - Octubre 2008

MÍRIAM DíEZ
NOTÍCIES
DIRECTES DEL
VATICÀ / 14

**ELS PAPERS
GIRONINS DE
SALAMANCA**
/ 32

**LA BISBAL
EXPORTA
POP-
ROCK**
/ 22

**JOVES
CREADORS
PREMIATS >**

MIQUEL MARTÍN,
IRENE TARRÉS
I PAU PLANAS / 122

APUNTS >
ARQUITECTURA,
ART, AUDIOVISUAL,
GASTRONOMIA,
GIROSFERA, LLIBRES,
MÚSICA, TEATRE I TGV

APARADOR >
NOVETATS
CULTURALS / 108

LA FORÇA DEL **paisatge** dossier

dossier

LA FORÇA DEL PAISATGE

- 63 Presentació
ANNA RIBAS
- 64 Les polítiques de paisatge a Catalunya i a Europa
JOAN NOGUÉ / PERE SALA
- 70 El Catàleg de paisatge de les comarques gironines
PERE SALA
- 76 Les unitats de paisatge de les terres de Girona
**JOSEP PINTÓ / XEVI MIQUEL / JOSEP GORDI / DAVID PAVÓN
ALBERT LLAUSÀS / NARCÍS SASTRE / ANNA CROUS / CAROLINA MARTÍ**
- 86 Els paisatges d'atenció especial
**XEVI MIQUEL / DAVID PAVÓN
NARCÍS SASTRE / JOSEP PINTÓ**
- 92 La carta de paisatge. L'exemple de la vall de Camprodon
JOSEP M. MALLARACH / ALBERT ALBERTÍ / SANTI LLAGOSTERA
- 100 Un projecte didàctic que ensenya a mirar
ROSER BATLLORI / JOAN M. SERRA

dossier

La força del paisatge

>> *La serra Cavallera
des del coll de Jou.*
FOTO: JORDI PUIG.

Presentació

Mai com ara s'havia parlat tant de paisatge a casa nostra. Hi ha diverses raons que ho expliquen: la consciència ambiental dels últims anys, que ha beneficiat indirectament el paisatge, fins ara una dimensió força allunyada de l'ordenació del territori i de la gestió ambiental; una major sensibilitat per part de determinats grups socials capaços de crear opinió; la promulgació, per part del Consell d'Europa, del Conveni europeu del paisatge; l'aprovació, per part del Parlament de Catalunya, de la primera llei autènticament de paisatge de l'Estat espanyol, ara fa tres anys (la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge, de juny de 2005), i també el paper rellevant que el paisatge té i ha tingut en la formació, la consolidació i el manteniment d'identitats territorials.

La *Revista de Girona* vol afegir-se a aquesta revifalla de l'interès per tot allò que tingui a veure amb el paisatge a través del present dossier. L'inicien Joan Nogué i Pere Sala, director i coordinador tècnic respectivament de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, amb un article en què ens presenten els principals marcs normatius que despleguen les eines i els instruments per a la conservació, ordenació i gestió dels paisatges. Una d'aquestes eines, els catàlegs de paisatge, i en concret el que es refereix a les comarques gironines, és la que ens presenta Pere Sala en el segon article d'aquest dossier. Aquest Catàleg o, el que és el mateix, «mapa dels paisatges de les comarques gironines», està format per 24 conjunts paisatgístics, dels quals se n'han seleccionat set dels més emblemàtics a fi i efecte d'explicar-ne els trets principals. L'equip encarregat de fer-ho l'encapçala Josep Pintó, coordinador del treball realitzat per un equip de geògrafs i ambientòlegs vinculats a la Secció de Geografia de la Universitat de Girona. Dels mateixos autors és l'article dedicat als paisatges d'atenció especial.

Un altre dels instruments que es desprenen del desplegament de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge són les cartes de paisatge. La Carta de paisatge de la vall de Camprodon ha estat la primera –i fins ara única– carta de paisatge realitzada a les comarques de muntanya de Catalunya. Ens expliquen com s'ha realitzat i els compromisos acordats tres dels seus autors: Josep Maria Mallarach, Albert Albertí i Santi Llagostera. Finalment, tanca aquest dossier una proposta de materials didàctics, adreçats als estudiants d'educació secundària, als educadors en el lleure i, en general, a totes les persones interessades en el tema. L'article ha estat elaborat per Roser Batllori i Joan M. Serra, dos geògrafs amb una dilatada experiència en el món de l'educació.

Amb aquest dossier esperem poder apropar als lectors de la *Revista de Girona* els paisatges de les terres gironines, a la seva gran multiplicitat i diversitat de valors, a les seves identitats diferenciades, però també als seus riscos i a les seves amenaces.

Anna Ribas, geògrafa de la Universitat de Girona.

Les polítiques de paisatge a Catalunya i a Europa

JOAN NOGUÉ / PERE SALA > TEXT

Un recent estudi d'opinió impulsat per l'Observatori del Paisatge de Catalunya i realitzat a la Regió Metropolitana de Barcelona conclou que un 12% dels ciutadans d'aquesta regió prefereixen canviar el recorregut diari habitual per anar a treballar, a comprar o a estudiar, encara que hi dediquin més temps, per tal de poder gaudir d'un paisatge de més qualitat, ja sigui el de la seva ciutat (Barcelona, Terrassa o Mataró) o el dels seus entorns. Disposem d'altres dades que confirmen que la cultura paisatgística va a l'alça a casa nostra.

Durant els últims tres anys, als mitjans de comunicació escrits de Catalunya s'han incrementat gairebé en un vint-i-cinc per cent les cròniques, opinions i reportatges que tenen el paisatge com a tema central. La premsa de les comarques gironines (*El Punt*, el *Diari de Girona* o el setmanaris *Empordà* i *Diari de la Garrotxa*, entre molts d'altres) és una de les principals mostres d'aquest increment. Però també la conscienciació ambiental dels darrers anys, que ha beneficiat indirectament el paisatge, o una major sensibilitat per part de determinats grups socials capaços de crear opinió (dimensió en la qual les comarques gironines són capdavanteres) palesen aquesta tendència.

Tot plegat, òbviament, és resultat

d'una constatació, avui ja reconeguda per tothom: el deteriorament dels paisatges catalans i la pèrdua dels seus valors i de la seva idiosincràsia al llarg de les darreres dècades com a conseqüència de la dispersió de l'espai construït i d'un creixement urbanístic desorganitzat, especialment incoherent, desordenat i deslligat dels assentaments urbans tradicionals, juntament amb la implantació de determinats equipaments i infraestructures no gaire ben integrats en l'entorn immediat. Entre tots, i a vegades sense adonar-nos-en, hem generat uns paisatges mediocres, dominats cada cop més per la banalitat i l'homogeneïtat, afavorides també per altres fenòmens com l'abandonament del camp, la mecanització de l'agricultura o el monocultiu turístic en determinats indrets del país.

Si és cert, com diuen, que el paisatge és un magnífic indicador del nivell cultural i de la qualitat del territori d'un país, així com un signe de civilitat, Catalunya, en el seu conjunt, no queda gaire ben parada. Els països cultes, civilitzats i educats solen gaudir d'uns paisatges harmònics i ben ordenats. I no ens referim només als paisatges naturals o d'escassa incidència antròpica, sinó també als paisatges humanitzats, ja siguin rurals o urbans. I això és així perquè en aquests països s'ha entès i s'ha assumit des de fa temps que el paisatge té una dimensió cultural, patrimonial i d'identitat excep-

>> *Filera de plàtans a l'entrada del poble d'Orfes.*

FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

>> *Panoràmica de la Selva
de Mar des de la carretera
que uneix Sant Pere de Rodes
amb el Port de la Selva.*
FOTO: JORDI PUIG.

cional, sense que això impliqui deixar d'intervenir-hi i de modificar-lo.

El marc europeu d'actuació: el Conveni Europeu del paisatge

No tot, però, està perdut. Si bé estan en risc, molts paisatges mantenen encara intactes els seus valors, i en aquells que han patit els efectes de l'abandó i d'una actuació desafortunada encara s'hi pot actuar i refer en bona mesura la situació. Dispossem, per fi, de marcs normatius d'àmbit nacional i internacional que ens doten d'eines i d'instruments per actuar decididament en aquesta direcció. En l'àm-

Si bé estan en risc, molts paisatges mantenen encara intactes els seus valors

>> *Centre de documentació de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, amb seu a Olot. FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.*

bit europeu, la principal referència és el Conveni Europeu del paisatge, aprovat a Florència l'any 2000, que marca el camí que han de seguir els estats i les regions per fomentar la conservació i millora de l'extraordinària varietat i riquesa de paisatges europeus, sobretot els més degradats. Aquest acord reconeix que un entorn atractiu, afable i harmoniós genera una agradable sensació de benestar, que augmenta notablement la qualitat de vida dels ciutadans.

El Conveni, que té com a àmbit d'aplicació els 46 estats membres del Consell d'Europa, és a dir, més de 800 milions de persones, i que ja disposa de la ratificació de 26 estats, inclòs, des de fa

pocs mesos, l'Estat espanyol, posa deures als estats membres. Val la pena destacar-ne dos: en primer lloc, el paisatge s'ha de convertir –per primera vegada– en un criteri fonamental en l'elaboració dels plans territorials i urbanístics, així com en les iniciatives culturals, agrícoles, econòmiques o altres que puguin tenir una incidència directa o indirecta sobre el paisatge; la segona obligació significativa que tenen els governs que ratifiquen l'esmentat Conveni és adoptar procediments que garanteixin la participació institucional i social en l'aplicació de les polítiques paisatgístiques. És tanta la rellevància que ha adquirit aquest Conveni que es faria difícil imaginar avui dia una iniciativa de recerca, docent, professional, política o legislativa en matèria de paisatge que no s'inspirés en aquest document.

Les polítiques de paisatge a Catalunya

Quina repercussió ha tingut a Catalunya l'aprovació del Conveni Europeu del paisatge? Per començar, cal destacar que el desembre de 2000, tot just dos mesos després de la seva aprovació a Florència, el Parlament de Catalunya va aprovar la seva adhesió al Conveni. Era un primer pas que reflectia l'interès de la principal institució del país en la conservació i millora del paisatge. Però els principals passos es van dur a terme amb la creació, l'any 2004, d'una direcció general amb objectius específics en matèria de paisatge –la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, dependent del Departament de Política Territorial i Obres Públiques (DPTOP)–; el naixement, a final d'aquell mateix any, de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, i l'aprovació, l'any següent, de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge.

La promulgació de la Llei del paisatge fou molt oportuna i representà una alenada d'aire fresc que permet encarar el futur amb optimisme. Abans d'aprovar-se, érem lluny dels països europeus més conscienciats en aquesta temàtica, com França, que disposa des de 1993 d'una Llei del paisatge, de la qual deriva la creació de l'interessant Consell Nacional del Paisatge, el desembre de 2000; o com el Regne Unit, que disposa d'organismes regionals encarregats de vetllar per la protecció i gestió del paisatge (l'English Heritage, l'Scottish Natural Heritage o Natural England); o com Holanda, que el 1992 va sotmetre públicament a discussió un atrevit document polític

en el qual es marcaven les directrius bàsiques de planificació del paisatge holandès per als següents 30 anys; o com Suïssa, un país que menciona el paisatge en la seva Constitució i que el 2004 va aprovar l'estratègia Paysage 2020.

La Llei del paisatge de Catalunya es va aprovar amb l'objectiu de fer compatible el desenvolupament econòmic i urbanístic amb la qualitat de l'entorn, atenent els seus valors patrimonials, culturals, socials i econòmics, i posa l'èmfasi –molt encertadament– en la importància de conèixer el nostre paisatge, de gaudir-ne i que la societat participi conjuntament de les decisions que fan referència al seu futur. Creiem que val

la pena ressaltar dos aspectes d'aquesta llei que, entre d'altres, provoquen un gir en la manera de tractar i gestionar els nostres paisatges: en primer lloc, la llei s'aplica al conjunt del territori, és a dir, no se circumscriu als paisatges excepcionals i molt singulars (com el Montseny, el cap de Creus o l'Alta Garrotxa, per posar algun exemple d'espais gironins que, per altra banda, ja tenen figures de protecció), sinó que tant és aplicable a aquests com als paisatges quotidians i degradats, siguin de l'interior o del litoral, i independentment que siguin de caràcter agrícola (com la plana de l'Alt l'Empordà), forestal (els terraprimers, per exemple) o urbà i periurbà (com les ciu-

>> *Feixes d'oliveres a Cadaqués. FOTO: JORDI PUIG.*

>> *Alguns models d'urbanització dels últims anys contribueixen a la pèrdua del caràcter dels paisatges. FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.*

tats de Girona, Figueres o Olot i les seves perifèries); el segon element destacable és que, tot seguint l'esperit del Conveni Europeu del paisatge, la Llei no es va crear amb la voluntat només de protegir paisatges, sinó també –i sobretot– d'ordenar-los i de gestionar-los.

Amb la Llei com a base, la Generalitat de Catalunya impulsa els catàlegs de paisatge (eines útils per a l'ordenació i la gestió del paisatge des de la perspectiva del planejament territorial), les cartes del paisatge (veritables estratègies de paisatge a escala local i comarcal que impliquen poders públics i agents eco-

nòmics i socials) o el fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge, destinat al desenvolupament d'actuacions paisatgístiques (en àrees urbanes, periurbanes o rurals), que rep dotacions dels pressupostos de la Generalitat i de les aportacions d'altres administracions, entitats i empreses. Aquest dossier es fa ressò en articles posteriors dels catàlegs de paisatge i de les cartes de paisatge. La Llei també desplega protocols per a la incorporació de criteris paisatgístics en la concepció i execució dels projectes i promou actuacions de millora mitjançant l'execució de projectes impulsats per la mateixa Generalitat (a través de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge) o a través del suport a actuacions promogudes per altres administracions o agents, sobretot ajuntaments.

Ara bé, no es podria parlar veritablement d'una política de paisatge en majúscules sense el repte de la sensibilització i l'educació ciutadanes, imprescindible

Calen polítiques de paisatge decidides que incideixin directament en el planejament local

per proveir els habitants de Catalunya d'aquella consciència de paisatge que comentàvem a l'inici de l'article i de la qual tan escassos anem. Cal dotar-nos com sigui d'eines i de recursos que puguin ser utilitzats pels educadors per fomentar la consciència sobre el paisatge. És per aquest motiu que els departaments d'Educació i de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, juntament amb l'Observatori del Paisatge de Catalunya, han promogut el projecte d'innovació educativa «Ciutat, territori i paisatge», que incentiva el treball de l'alumnat a partir de la interpretació de dotze làmines de gran format representatives de la diversitat de paisatges de Catalunya i de les seves problemàtiques. Aquesta iniciativa té com a suport bàsic un web específic dissenyat des de l'Observatori del Paisatge.

L'Observatori del Paisatge de Catalunya

El primer resultat i el més visible de la Llei de paisatge va ser la creació de l'Observatori del Paisatge, operatiu des de l'1 de març de 2005 i concebut com l'ens d'assessorament de la Generalitat de Catalunya i de conscienciació de la societat en general en matèria de paisatge. L'Observatori del Paisatge de Catalunya es va crear, precisament, per contribuir a incrementar aquesta consciència a la qual feiem referència més amunt, i per aconseguir una millor gestió i ordenació dels paisatges catalans, de tots els paisatges catalans: dels agraris als turístics, passant pels metropolitans. En els tres anys de vida de l'ens, l'Observatori del Paisatge s'ha convertit ja en allò que els seus promotors somniaven: un gran paraigua sota el qual es pogués aixoplugar qualsevol persona interessada pel paisatge. Una de les tasques principals de l'Observatori en aquests moments consisteix en l'elaboració dels catàlegs de paisatge de Catalunya, com el de les comarques gironines, que també es tracta en aquest dossier. A través dels catàlegs s'obtindrà per primera vegada el mapa dels paisatges de Catalunya, amb una imatge precisa de les seves característiques, el seu estat, els seus valors i les seves principals amenaces, sempre amb l'objectiu d'integrar-los tant en les polítiques d'ordenació territorial i urbanística com en les legislacions sectorials.

Una sensació de benestar

L'aprovació de la Llei del paisatge i la creació de l'Observatori del Paisatge, entre

altres iniciatives, constitueixen una magnífica oportunitat per reflexionar sobre el model territorial del país i els paisatges que aquest crea. Lentament i discreta comença a fer forat la idea –encertada– que un entorn atractiu, afable i harmoniós genera una agradable sensació de benestar, que augmenta notablement la qualitat de vida dels ciutadans. És cert que la Llei del paisatge, de bracet d'una Llei d'urbanisme revisada, podia haver definit més clarament les regles del joc en el planejament urbanístic, un dels camps de batalla fonamentals on cal lliurar la guerra contra la degradació i banalització dels nostres paisatges, però també és indubtable que s'ha donat un pas endavant im-

portantíssim que ha de continuar amb polítiques de paisatge decidides que, per una via o per una altra, incideixin directament en el planejament local, superada ja l'assignatura del planejament territorial a través dels catàlegs de paisatge. Tot adaptant un vell proverbi xinès, cal tenir molt present que les polítiques de paisatge són com una barca a contracorrent: quan no s'avança, es retrocedeix. De moment, s'avança, i molt.

Joan Nogué és director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya i catedràtic de geografia humana de la UdG.

Pere Sala és coordinador tècnic de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.

>> *Els blocs de pisos aïllats a Sant Pere Pescador trenquen la imatge característica de la plana de l'Alt Empordà.*

FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

PER SABER-NE MÉS

> www.catpaisatge.net

El Catàleg de paisatge de les comarques gironines

PERE SALA > TEXT

A diferència d'altres elements que caracteritzen el paisatge de Solius, la sensació de pau no la podem veure, ni tocar, ni tampoc quantificar amb cap de les mesures convencionals, però té una gran força i transcendència en la comunitat entre els habitants de Solius i el seu paisatge. La mateixa transcendència que tindria si aquest paisatge evocés goig, felicitat, por, infàmia, lletjor, ansietat o tristor.

Era una tarda perfecta: assolellada, nítida i silenciosa. Amb un amic visitàvem l'entranyable paratge de Solius, al peu del massís de l'Ardenya. Ens acompanyava el germà Albert Fontanet, monjo del monestir de Solius, amb el qual vam enfil·lar una sureda per un camí estret i mig amagat, cobert pels esbarzers, fins a coronar un bloc de granit que ens va oferir una àmplia panoràmica de la vall, amb el campanar del monestir en primer terme. Des d'allà, el germà Albert lloà l'entorn que acollia la seva comunitat, i destacà un element per sobre dels altres: el valor de la pau.

El paisatge és, certament, molt més que la percepció d'un conjunt de components naturals (com el relleu, la vegetació o la fauna) i elements humans (com les activitats econòmiques o el patrimoni històric) que interaccionen en un territori concret. El paisatge és, en bona part, un element vivencial, és a dir, que està configurat a partir d'experiències viscudes al llarg dels anys i, a la vegada, dels sen-

timents i emocions que ens desperta a l'hora de contemplar-lo, com els mencionats més amunt. Tots aquests aspectes no poden obviar-se a l'hora de plantejar-se el futur d'un determinat territori, perquè en dependrà, en bona part, el grau de satisfacció de la gent que hi viu. Aquest matís és important per ajudar a entendre tot el que s'explica a continuació.

El paratge de l'agradable passeig de tarda –la vall de Solius– forma part d'un paisatge més extens: el de l'Ardenya-Cadiretes. A cavall de les comarques del Baix Empordà, la Selva i el Gironès, l'Ardenya-Cadiretes forma un paisatge molt propi: el del verd intens de la sureda, del granit amb formes singulars, dels penya-segats litorals, de les olors de resina de les pinedes litorals, de les antigues ermites i masies repartides pel massís (moltes de les quals han esdevingut silencioses runams), o el de la sinuosa carretera de Sant Feliu de Guíxols a Tossa de Mar, un autèntic itinerari paisatgístic. Tots aquests indrets, a més, han inspirat part de l'obra d'autors

>> La vall de Solius conserva encara uns valors paisatgístics que es fan estranys de trobar en indrets tan propers al garbuix de la Costa Brava.

FOTO: ALBERT FONTANET.

com Pla, Gaziel o Manuel de Pedrolo, el qual descrivia la costa de l'Ardenya-Cadiretes en un fragment del *Mecanoscrit del segon origen*: quan els seus protagonistes –l'Alba i en Dídac– s'apropaven a Tossa «no van saber resistir l'atracció d'una costa turmentada pel rocam en la qual s'arregleraven tot de racons tancats a l'interior». L'indret de bany escollit pels protagonistes podria ser qualsevol de les nombroses cales que, com Pola, Bona, o Vallpresona, han arrecerat des de temps immemorials navegants i pescadors de les llevantades, han amagat contrabandistes dels carrabiners que els perseguien, o ara acullen vaixells i milers de banyistes durant l'estiu que volen gaudir de la singularitat de l'indret. El recinte emmurallat de la vila vella de Tossa de Mar, el castell de Lloret, el passeig Marítim de Sant Feliu de Guíxols, les urbanitzacions arran de mar i les dels vessants interiors del massís, els polígons industrials o l'autovia entre Llagostera i Sant Feliu a través de la vall d'Aro, entre altres nous elements, també acompanyen fins avui la construcció social d'aquest paisatge, del seu caràcter, en el qual arrelen els sentiments de pertinença i d'identitat per part de la gent que hi viu.

La riquesa dels paisatges

El paisatge de l'Ardenya-Cadiretes no es pot considerar aïllat d'altres paisatges gironins, sinó ben al contrari. Cons-

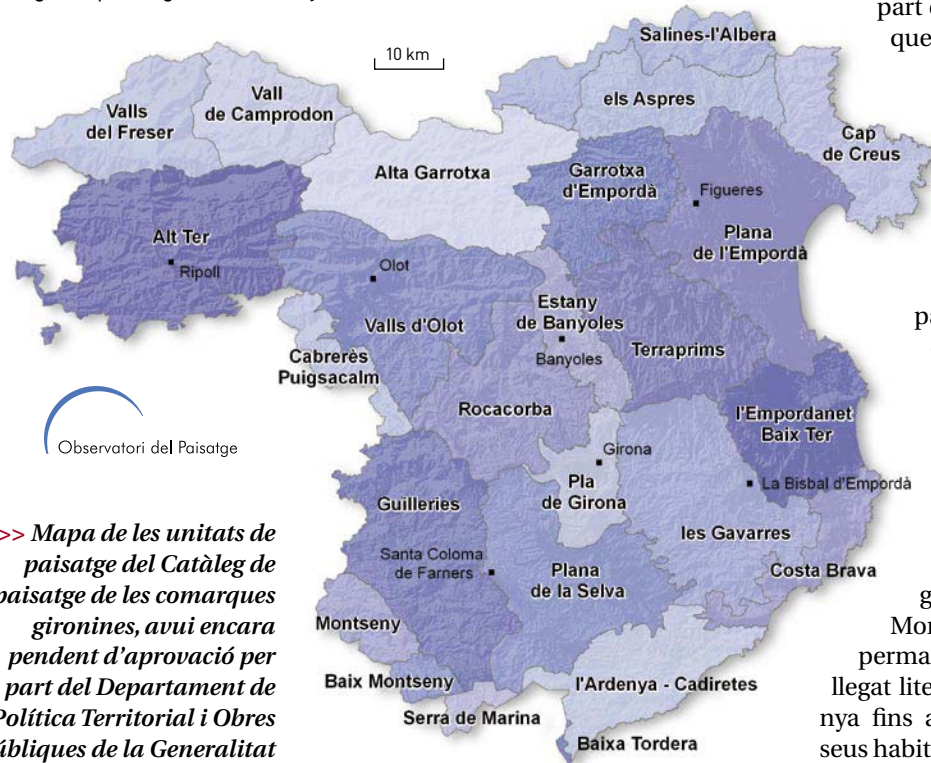
titueix una peça més del mosaic de paisatges de les comarques gironines –i de Catalunya–, que es pot observar en el mapa que acompanya el text. Cada àrea d'aquest mapa representa un paisatge de les comarques gironines, completament diferent de l'altre, però no pas millor o pitjor. Aquest matís és important, perquè vol dir que atén cada racó del territori gironí, i para atenció també en els paisatges quotidians (ja siguin de qualitat o marginals), a més a més dels espais més singulars o excepcionals, que és l'esperit que ha impregnat durant molts anys la Llei d'espais naturals de 1985, el derivat Pla d'espais d'interès natural (PEIN) i la Llei d'urbanisme.

Des dels Pirineus a les vinyes i garrofers mediterranis, passant pels secans de Lleida o per tots i cadascun dels nuclis de població del país, Catalunya té una extraordinària diversitat i riquesa paisatgística. Doncs bé, des del març de 2005, l'Observatori del Paisatge de Catalunya (www.catpaisatge.net) ha identificat cadascun d'aquests conjunts paisatgístics per tal que puguem disposar, finalment, d'un mapa de tots els paisatges de Catalunya, una eina que, per sorprenent que pugui semblar, encara no teníem. L'instrument que ha utilitzat l'Observatori del Paisatge per fer-ho són els catàlegs de paisatge, creats per la Llei del paisatge de Catalunya, aprovada pel Parlament l'any 2005, i que s'introduei-

>> *Imatge general de les valls d'Olot. FOTO: JORDI PUIG.*

UNITATS DE PAISATGE DE LES COMARQUES GIRONINES

Catàlegs de paisatge de Catalunya

>> *Mapa de les unitats de paisatge del Catàleg de paisatge de les comarques gironines, avui encara pendent d'aprovació per part del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.*

xen en un article anterior del mateix dossier. Però els catàlegs de paisatge van més enllà del coneixement de la diversitat paisatgística del país. Són les eines que ens permeten conèixer també quins valors tenen aquests paisatges, la seva evolució i, finalment, com volem que siguin i com podem aconseguir-ho. La traducció d'aquests desigs sobre els paisatges gironins l'han de fer, diu la Llei, els principals instruments que ordenen el territori, així com aquelles estratègies sectorials que també tenen incidència sobre el paisatge (agrícoles, turístiques, etc.).

El Catàleg de paisatge de les comarques gironines ha estat un encàrrec del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, i ha estat elaborat per un ampli equip de persones que pertanyen al Departament de Geografia de la Universitat de Girona i a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona de la Universitat Politècnica de Catalunya, sota la coordinació i supervisió de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.

Valors en el paisatge

La societat atribueix diversos valors als paisatges, segons la seva funció, la relació que hi té o l'ús que en fa. Prenem com a

exemple un dels 24 conjunts paisatgístics que formen les comarques gironines. Es tracta del territori que s'estén per bona part de la plana del Baix Empordà, i que el Catàleg ha batejat, com no podia ser d'una altra manera, amb un nom ben conegut i arrelat entre la població: l'Empordanet – Baix Ter. Aquesta zona és una singular mostra de les planes fèrtils mediterrànies, amb fileres d'arbres que separen les parcel·les de cultiu, poblets medievals de pedra assentats sobre petits turons, camins rurals i carreteres estretes que els comuniquen, fruiters al voltant del riu Ter, contrastos entre els arrossars, les maresmes, les dunes (d'altra banda, tots aquests espais són de gran interès natural) i el mar, el Montgrí i les Medes com a símbols permanents de tota la plana, i amb el llegat literari de Josep Pla que acompanya fins avui l'imaginari col·lectiu dels seus habitants.

L'Empordanet – Baix Ter, així com el cap de Creus, les valls d'Olot, la vall de Camprodon o els altres vint conjunts paisatgístics de les comarques gironines són paisatges exclusius d'aquest àmbit i d'enlloc més. Això vol dir que el conjunt paisatgístic de l'Empordanet – Baix Ter és un «exemplar únic», que evoluciona i es transforma, però amb una idiosincràsia pròpia que hauríem de ser capaços de mantenir, de la mateixa manera que també cal preservar la diversitat de cultures, de llengües o d'espècies animals i vegetals. L'harmonització dels canvis en el territori és un dels principals reptes inherents al Catàleg de paisatge.

Un clar exemple de l'enorme importància del manteniment dels trets distintius dels nostres paisatges el trobem en les noves exigències del turisme. Els diferents paisatges de les comarques gironines els hem d'entendre, en aquest context, com un recurs estratègic. Precisament el manteniment de tot allò que diferencia un paisatge d'un altre és un dels principals reptes a què ens enfrontem actualment, considerant que el visitant s'allunya cada cop més dels estereotips i tendeix a buscar l'encant de la singularitat.

Els excel·lents paisatges agraris, cada cop més escassos, haurien de sortir-ne beneficiats. No només és important mantenir-los pel seu valor productiu, d'iden-

titat o ecològic –tenen una gran funció connectora–, sinó que també poden contribuir al producte turístic que molts racons de les comarques gironines ofereixen com a principal atractiu, ja sigui el mar, el sol o la neu.

Vivim en un món immers en un procés de globalització que, entre altres coses, està generant una tendència a la uniformització del paisatge, ja sigui amb la construcció de grans infraestructures viàries i ferroviàries, de zones industrials, de complexos d'oci i de serveis o de zones residencials i turístiques, o amb l'extensió d'amples zones agrícoles. Un dels casos més emergents és el dels espais aeroportuaris i els seus entorns, que es pot exemplificar a l'aeroport Girona – Costa Brava. Es tracta d'espais on les carreteres secundàries, els pàrquings, les construccions d'emmagatzematge o els centres d'oci i comercials reproduïen fidelment un mateix tipus de paisatge, independentment del lloc del planeta on s'ubiquin. El turista que arriba a qualsevol d'aquests aeroports, doncs, canvia de país però no de paisatge. Sovint aquests indrets són autèntics embulls, espais on la desídia els transforma en lletjor, i aquest fet ens hauria de fer reflexionar, també, sobre la primera imatge –i l'última– que s'emporten la majoria dels turistes que ens visiten, en un país que pretén ser modern i que està orgullós de la seva identitat.

A les comarques gironines, tots aquests tipus de paisatges, cada vegada més freqüentats i transitats, la majoria dels quals s'expliquen per fenòmens més globals, s'estenen, per capillaritat, entre els 24 conjunts paisatgístics catalogats.

Per la seva rellevància i complexitat, els voltants de l'aeroport Girona – Costa Brava, la multiplicitat d'àrees d'activitat econòmica, serveis i oci de l'entrada de la ciutat de Girona i la façana marítima de tot el litoral gironí s'han catalogat com a paisatges d'atenció especial, i es tracten en un altre article d'aquest mateix dossier.

L'empobriment de la qualitat del paisatge

En un període molt curt –la segona meitat del segle XX– hem modificat el paisatge de les comarques gironines com mai havíem estat capaços de fer fins aleshores, i durant els darrers decennis s'ha perdut bona part de l'essència de molts dels seus paisatges, sobretot el del litoral, els de les perifèries de les principals ciutats (Girona, Figueres, Olot, Banyoles, la Bisbal, Ripoll...) i els propers a les principals infraestructures (vores de la N-II, de l'autovia Girona-Banyoles, etc.), i això s'ha materialitzat en una insensibilitat creixent cap als valors del paisatge.

La degradació i empobriment dels paisatges és causada en bona part per la dispersió urbanística, la fragmentació d'espais d'alt interès natural, la proliferació d'habitaclles i d'infraestructures de baixa qualitat estètica, l'emergència d'edificacions efímeres o de rotondes desencaixades, o la multiplicació de car-

>> Als marges de les carreteres i a les entrades de les poblacions és on es posa més de relleu la insensibilitat d'alguns municipis pel paisatge.

FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

La degradació i empobriment dels paisatges es deu en bona part a la dispersió urbanística

OBJECTIUS DE QUALITAT PAISATGÍSTICA PER A CATALUNYA

- > Uns paisatges **ben conservats, gestionats i ordenats**, independentment del seu tipus (urbans, periurbans, rurals o naturals) i del seu caràcter.
- > Uns paisatges **vius i dinàmics** –els existents i els de nova creació a través de la intervenció–, capaços d'integrar les inevitables transformacions territorials sense perdre la seva idiosincràsia.
- > Uns paisatges **heterogenis**, que reflecteixin la rica diversitat paisatgística de Catalunya i que s'allunyin de l'homogeneïtzació.
- > Uns paisatges **endreçats i harmònics**, que evitin el desordre i la fragmentació.
- > Uns paisatges **singulars**, que s'allunyin de la banalització.
- > Uns paisatges que mantinguin i potenciïn els seus **referents i valors**, tangibles i intangibles (ecològics, històrics, estètics, socials, productius, simbòlics i d'identitat).
- > Uns paisatges sempre **respectuosos** amb el llegat del passat.

- > Uns paisatges que transmetin **tranquil·litat**, lliures d'elements dissonants, de sorolls discordants i de contaminació lumínica i olfactiva.
- > Uns paisatges que puguin **ser gaudits** sense posar-ne en perill el patrimoni i la idiosincràsia,
- > Uns paisatges que **atenguin la diversitat social** i contribueixin al benestar individual i social de la població.

FONT: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

>> Les fileres d'arbres són un dels valors naturals i estètics que han caracteritzat històricament l'Empordanet-Baix Ter.

FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

tells publicitaris, alguns d'abandonats. La llista seria llarga. Lluny de l'organització, l'harmonia i la tranquil·litat, que són valors latents dels paisatges del nostre país, sorgeixen en alguns casos el desordre, l'abandó, la vulnerabilitat i el desarrelament.

Caldria apuntar com a factors determinants d'aquestes transformacions a les comarques gironines el canvi de model agrícola, que ha provocat el progressiu abandó d'aquesta activitat; l'evolució de

la producció industrial, amb la reubicació fora de les ciutats de les àrees d'activitat econòmica; els nous models de planificació a escala regional i local, així com l'increment del transport, de les infraestructures, del turisme i del lleure i, en definitiva, els canvis en l'economia europea i mundial.

La tendència fa pensar que durant els propers anys les poblacions de les comarques gironines seguiran creixent i es construiran noves infraestructures. És la conseqüència lògica d'una societat en ple desenvolupament que, a més, rep un important flux d'immigració. El fet greu, però, no és la transformació en si de determinats indrets, sinó la pèrdua irreversible de qualitat d'un territori o de la identitat d'un lloc, que es podria evitar perfectament amb un plantejament més imaginatiu d'aquestes transformacions.

Protecció, gestió i ordenació del paisatge

A l'hora de parlar del futur dels paisatges de les comarques gironines cal tenir molt presents, d'entrada, els objectius de qualitat paisatgística que l'Observatori del Paisatge, juntament amb diverses institucions i entitats de tot el país, han definit per a Catalunya, que responen a la pregunta, tan senzilla i complexa alhora, de «Quin paisatge volem?». Són els que es mostren al quadre.

Aquests objectius de qualitat paisatgística han de contribuir a millorar la qualitat dels paisatges i, en definitiva, la qualitat de vida dels ciutadans, a través de la promoció de la protecció, la gestió i l'ordenació dels paisatges de les comarques gironines. El terme *protecció* fa referència a les accions orientades a conservar els trets més característics d'un paisatge, els quals poden esdevenir un referent per a la població. És el cas de les fileres d'arbres de l'Empordà o les closes, cada cop més escasses, o les principals vistes als principals referents visuals de les comarques gironines, com a la Mare de Déu del Mont, al Montgrí o al Canigó, entre moltes altres, que s'haurien de sumar a d'altres elements i espais que ja es troben protegits, com els que s'inclouen dins el Pla d'espais d'interès natural.

La gestió implica accions per orientar i harmonitzar els canvis en el paisatge provocats per la dinàmica social i natural. Alguns dels paisatges on la gestió és més necessària per mantenir la seva idiosincràsia són les valls de Bas i de Bianya, a les valls d'Olot, o el paisatge vitiviníco-

>> *El Catàleg de paisatge de les comarques gironines ha inventariat diversos miradors i itineraris des dels quals es pot establir un diàleg amb la diversitat dels paisatges gironins, amb els elements que els defineixen i amb els seus valors. El mirador de la fotografia correspon al santuari de la Mare de Déu del Mont. FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.*

la dels Aspres, el mosaic agrícola i forestal dels terraprimis o la mateixa vall de Solius, entre molts altres; cal fer compatible el seu patrimoni paisatgístic amb el desenvolupament urbanístic del seu entorn immediat. La prevenció i la gestió dels incendis, la custòdia d'espais naturals, el manteniment de les pastures o la rendibilitat dels espais agrícoles en són alguns exemples més.

Finalment, l'ordenació consisteix a fer actuacions per tal de millorar, recuperar o, allà on calgui, crear nous paisatges de cara al futur. D'exemples en podem trobar a tort i a dret. Olot o Torroella de Montgrí han tingut clara la importància del paisatge que les envolta i ho han convertit en un reclam; també ho han fet altres ciutats de la costa, que han recuperat camins de ronda o han dignificat els seus passeigs; o la ciutat de Girona, que ha aconseguit mantenir, fins ara, un patrimoni excepcional (la Devesa i el paisatge fluvial del Ter, o el mateix Barri Vell) i que juntament amb els municipis del seu voltant està promovent la creació d'una anella verda que serà una autèntica referència, en benefici de tota aquesta regió. No es pot oblidar, aquí, la carta de paisatge impulsada per la Mancomunitat de Municipis de la Vall de Camprodon i que és motiu d'un article en aquest dossier.

Un catàleg de responsabilitats compartides

El Catàleg de paisatge de les comarques gironines ha de contribuir, els propers anys, a traspasar totes aquestes propostes de l'escala territorial a la municipal, amb la introducció del paisatge en la normativa d'urbanisme i edificació i en els instruments de planejament urbanístic, ja que és en aquest nivell on es podrien abordar les principals dinàmiques ur-

banístiques i evitar l'empobriment de la qualitat de la major part dels paisatges quotidians, sobretot el de les perifèries urbanes, els litorals, els de muntanya o els agrícoles.

El Catàleg té també una clara funció pedagògica. Disposar del mapa dels paisatges de les comarques gironines i del conjunt de Catalunya és molt important, ja que constitueix una eina educativa molt poderosa per tal que la societat –la gironina i la catalana en general– prengui consciència dels paisatges on viu, de la importància dels seus valors naturals, històrics, socials, productius o simbòlics, així com de les seves singularitats, dels seus riscos i de les seves oportunitats. L'assoliment d'aquest objectiu hauria de considerar-se com un èxit de les persones i les institucions involucrades en aquest compromís. Al capdavall, a les comarques gironines tenim la sort de disposar d'iniciatives de gran qualitat que avancen en aquesta mateixa direcció. En aquest sentit, no es pot deixar de ressaltar les extraordinàries aportacions fetes per la Diputació de Girona, per alguns ajuntaments, pels departaments de Geografia i de Ciències Ambientals de la Universitat de Girona o per l'Associació Naturalistes de Girona, entre moltes altres institucions i entitats gironines.

Ara bé, les responsabilitats en la gestió del paisatge no recauen només en les administracions, sinó també en el comportament que té la població vers el paisatge. Els ciutadans, a més, podem involucrar-nos en la seva gestió i conservació. Hauríem de tenir amb el paisatge no només una relació d'afecte i de contemplació, sinó també una relació de responsabilitat.

Pere Sala és coordinador tècnic de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.

Les unitats de paisatge de les terres de Girona

JOSEP PINTÓ, XEVI MIQUEL, JOSEP GORDI,
DAVID PAVÓN, ALBERT LLAUSÀS, NARCÍS SASTRE,
ANNA CROUS I CAROLINA MARTÍ > TEXT

El paisatge de les comarques gironines destaca per la seva varietat. Aquest fet és el resultat de la combinació d'un medi biofísic molt divers amb una activitat humana secular. Cal tenir present que a les terres gironines hi estan representades totes les grans unitats de relleu de Catalunya, des dels Pirineus fins a les planes i serralades costaneres.

>> L'Empordanet, amb Palau-sator en primer terme, configura un paisatge amb identitat pròpia. FOTO: JORDI PUIG.

Les diferències altitudinals i la disposició dels elements del relleu han generat, al seu torn, tota una varietat de climes que condiciona l'existència de diferents tipus de formacions vegetals i de comunitats faunístiques: gespes alpines i boscos subalpins a l'alta muntanya de les valls de Núria i Ulldeter, rouredes i fagedes al Ripollès i a les valls d'Olot, alzinars i pinedes a les serres prelitorals i litorals.

Per altra banda, l'activitat humana ha afaiçonat el paisatge d'acord amb les estratègies d'aprofitament del medi vigents en cada període històric i en relació amb les estructures socioeconòmiques i les dinàmiques territorials existents. Només cal recordar, a tall d'exemple, la gran pressió sobre els boscos pirinencs dels segles XVII, XVIII i XIX a causa de l'elevat consum de fusta per a la producció de carbó vegetal de la indústria metal·lúrgica coneguda com la farga catalana; el període d'expansió de la sureda a final del segle XIX –l'edat d'or de la indústria surotapera–; l'abandonament dels masos i els conreus a les serres costaneres al llarg del segle XX, o la irrupció de l'activitat turística a la Costa Brava els darrers 50 anys.

El resultat de la interacció entre la matriu biofísica del territori i la intervenció humana secular ha donat lloc a la configuració d'uns paisatges reconeguts per la població que els habita, posseïdors d'una morfologia pròpia i amb

uns elements característics que els diferencien dels paisatges veïns; uns indrets que han despertat l'interès i han estat descrits, interpretats, recreats, posats en valor i evocats per artistes de totes les èpoques i disciplines, com l'escola de pintura paisatgista d'Olot, Josep Pla, Santiago Russinyol, Mercè Rodoreda i Salvador Dalí, per esmentar-ne només alguns dels més coneguts.

Una de les funcions del Catàleg de paisatge de les comarques gironines és la identificació i delimitació d'aquestes unitats de paisatge, a una escala mitjana, similar a la utilitzada en els plans directors territorials, per tal d'aconseguir una millor coordinació entre ambdós instruments d'ordenació. El resultat ha estat la identificació de 24 unitats de paisatge en tot el territori.

A continuació s'ofereix una pinzellada dels trets principals del paisatge de sis d'aquestes unitats, que han estat seleccionades per representar casos ben diversos.

Cap de Creus

El gener de 2007 s'iniciaren a Cadaqués les tasques de demolició del Club Mediterrànee per tal d'incorporar la finca al Parc Natural del Cap de Creus. L'acció estava emmarcada en un canvi general de gestió del litoral del cap de Creus, un espai amb importants valors ecològics i paisatgístics.

>> El Cap de Creus és un dels exponents més clars de la força del paisatge.
FOTO: JORDI PUIG.

Els darrers contraforts de la serra de l'Albera, la serra de Rodes i el cap de Creus formen una unitat de paisatge relativament homogènia que es correspon amb la part més oriental dels Pirineus axials catalans. La baixa densitat de la coberta vegetal i els continus afloraments rocosos constitueixen una de les seves característiques principals. L'ocupació humana secular del cap de Creus ha deixat com a mostra nombrosos elements visibles en el paisatge, alguns de gran valor patrimonial, com el conjunt de dòlmens de les serres del centre del cap de Creus i el monestir romànic de Sant Pere de Rodes.

Al litoral hi predominen els sectors de costa alta, articulats amb petites platges i cales. La riquesa de formes, colors i textures és molt alta, en correspondència amb la diversitat geomorfològica i de formes de vida vegetal i animal. Hi destaquen la punta del cap de Creus i el seu far, un indret posseïdor d'una gran força simbòlica i escenari de la pel·lícula *The light at the edge of the world*.

La influència marina disminueix a mesura que s'avança cap a l'interior. En els paratges menys transformats per l'acció turística, les bosquines i els matollars conviuen amb construccions de pedra seca, monuments megalítics, forns de calç i antigues explotacions mineres, testimonis de la presència humana secular i d'activitats pretèrites avui gairebé desaparegudes.

Els afloraments de roca, uns sòls magres i els pendents rostos van imposar importants restriccions a l'activitat agrícola que només van poder ser evitades amb el tenaç esforç de moltes persones en la construcció de petites terrasses agrícoles, aprofitades per al conreu d'espècies llenyoses com l'olivera i la vinya. Aquesta última gairebé havia desaparegut del paisatge del cap de Creus, però darrerament s'ha tornat a implantar en alguns paratges a l'empara de la producció de vins de qualitat.

Els incendis forestals han estat un dels principals agents modeladors del paisatge del cap de Creus dels últims

anys. La seva recurrència i la gran extensió que afecten es veu afavorida per una matriu paisatgística dominada per la vegetació arbustiva, que recobreix grans extensions.

El cap de Creus ha despertat l'interès d'artistes procedents de les més diverses disciplines: Josep Maria de Sagarra, Pere Coromines, Carles Rahola, Narcís Comadira, Josep Pla i els germans Pichot s'han inspirat, per a les seves manifestacions artístiques, en alguns dels elements del paisatge d'aquesta zona. Va ser Salvador Dalí, però, qui va transcendir la dimensió artística fins a canviar la visió que hom pot tenir del paisatge del cap de Creus. Segons Josep Pla, el pintor empordanès havia arribat a «dibuixar i sintetitzar l'esperit del paisatge».

L'Empordanet-Baix Ter

També segons Josep Pla, des del Pedró de Pals es divisa «el millor paisatge de Catalunya». La frase és rotunda, segura-

ment excessiva. El territori de l'Empordanet ha estat massa vegades maltractat des que el genial escriptor palafrugellenc es meravellà del paisatge que ofereixen els camps d'arròs de Pals i els nobles masos, amb el Montgrí com a teló de fons.

El riu Ter ha modelat a l'Empordanet una extensa plana al·luvial on la fertilitat dels sòls i la disponibilitat d'aigua per al reg ha permès el desenvolupament d'un variat mosaic agrícola. El paisatge de la plana contrasta amb les formes suaus dels petits turons interiors a l'entorn d'Ullastret, Serra de Daró o Forallac, i especialment amb la serra del Montgrí, el perfil que presideix el paisatge de l'Empordanet. Al seu peu es troba la vila històrica de Torroella de Montgrí, la qual articula una xarxa formada per una quarantena de nuclis, que configuren un patró de poblament singular i característic.

Els contrastos morfològics i cromàtics entre la plana i la muntanya, el mar i la terra, els rius i els camps de conreu, constitueixen encara un important valor

>> El Pirineu nevad és un teló de fons dels paisatges de la plana empordanesa. En primer terme, el poble de Pals. FOTO: JORDI PUIG.

El pla de Girona és una unitat de paisatge bàsicament urbana, i la ciutat, per definició, és un espai de socialització, d'intercanvi de béns i d'idees entre persones

estètic del seu paisatge. A primera línia de costa, tot i els excessos comesos pel desenvolupament de l'activitat turística, encara hi resten paisatges singulars, com cordons de dunes, sectors de maresma i vàries zones humides. Per tal de preservar el conjunt de valors ecològics i paisatgístics s'ha impulsat la creació del Parc Natural del Massís del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter, el qual està actualment en procés d'aprovació.

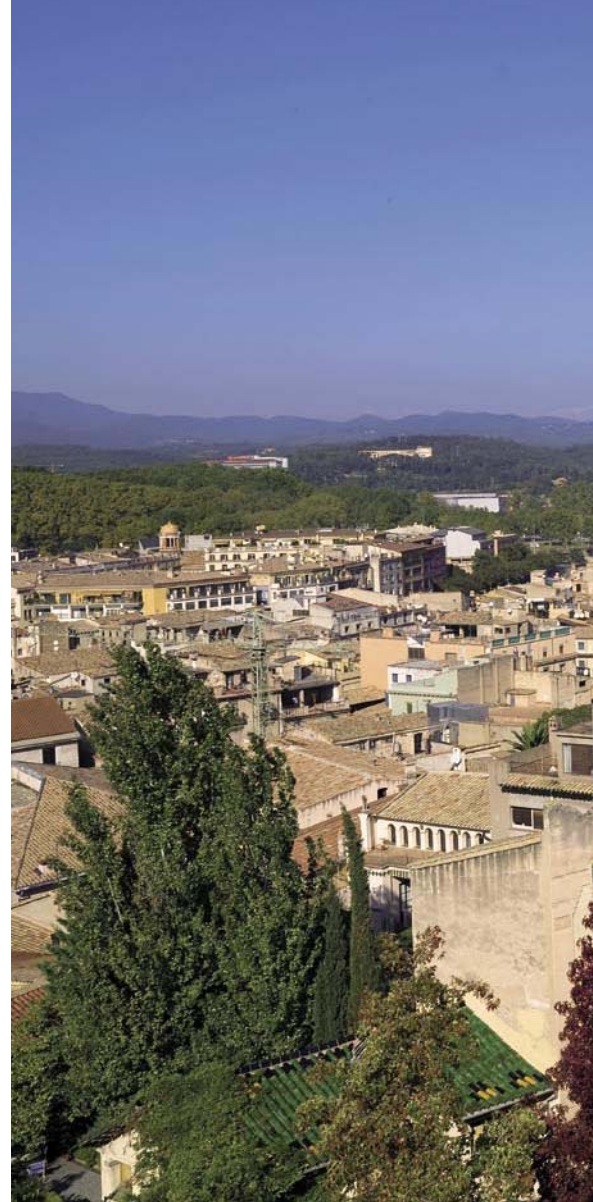
Pla de Girona

El pla de Girona està situat a l'extrem septentrional de la depressió de la Selva, pràcticament al centre de la demarcació de Girona, en una zona de contacte entre cinc de les grans unitats de relleu de Catalunya. La presència del sistema urbà de Girona dota aquest espai d'unes característiques paisatgístiques pròpies que el diferencien de la resta del paisatge de la plana selvatana. El fet urbà i els processos territorials que en deriven són, doncs, les principals justificacions paisatgístiques de la individualització del pla de Girona, que abraça, ja sigui totalment o parcialment, un total de 14 municipis.

L'espai central del pla s'estructura al voltant de la ciutat de Girona. A la cruïlla dels rius Onyar, Ter, Galligants i Sant Miquel, Girona ha crescut en onades successives i ha anat guanyant terreny en detriment de la plana agrícola.

El mosaic agroforestal que s'estén des de la ciutat de Girona fins a endinsar-se a la depressió de la Selva és, sens dubte, un paisatge de gran valor i bellesa estètica; un conjunt de camps de conreu i de boscos situats al llarg i ample d'un terreny suaument ondulat, solcat per diversos rierols que desemboquen majoritàriament al riu Onyar.

Els valors estètics del pla de Girona no es limiten a la plana agroforestal, sinó que engloben també part del que és estrictament sòl urbà, en especial tot el Barri Vell de Girona. Els carrers estrets, el pas del riu Onyar, els edificis monumentals, el moviment continu vinculat

a la vida pública o l'existència d'un teixit comercial que el dota d'un color especial són un seguit de factors que potencien el valor del paisatge de la Girona antiga, i que la converteixen en un centre de gran importància turística que s'ha anat revaloritzant amb el pas dels anys.

Les obres de regeneració urbana han deixat enrere la vella Girona grisa i fosca per donar pas a una ciutat viva i acolorida. La importància històrica del paisatge del pla de Girona es manifesta la majoria de vegades en forma d'elements puntuals, com esglésies, castells o fins i tot alguns edificis singulars que recorden el passat industrial, com pot ser el cas de les antigues farineres que hi ha dins de la ciutat.

El pla de Girona és una unitat de paisatge bàsicament urbana, i la ciutat, per definició, és un espai de socialització, d'intercanvi de béns i d'idees entre persones. Els carrers, les places o els parcs urbans són espais públics amb un inherent valor social i es fa difícil d'assenyalar-ne punts concrets. Hi destaquen els llocs més concorreguts, com poden ser

els principals centres comercials, el parc del Migdia de Girona o les recentment «redescobertes» hortes de Salt i Santa Eugènia.

Guilleries

Les Guilleries han estat tradicionalment la frontera natural entre les comarques de la Selva i Osona. Aquestes muntanyes recobertes principalment per vegetació de caràcter mediterrani i distingides per la presència de múltiples fonts i surgències d'aigua han estat el límit de comarques, províncies, vegueries i comtats.

Els paisatges muntanyosos i forestals de les Guilleries, condicionats per un relleu complex amb un gradient altitudinal ben marcat i constants canvis d'orientacions, atresoren una important riquesa florística. Les suredes hi són la comunitat potencial per excel·lència. En els sòls més rics i profunds l'alzinar les substitueix, mentre que a les obagues i a les zones més humides apareixen diverses espècies de caducifolis, especi-

alment rouredes. L'acció antròpica recent ha provocat, a més, la substitució de moltes d'aquestes comunitats per plantacions de pins, castanyers, pollancre o altres espècies de creixement ràpid. Actualment bona part dels aprofitaments forestals es destinen a la campanya de Nadal, ja que de les Guilleries s'extreu una part significativa dels arbres que adornen les llars catalanes.

En aquestes contrades es conserven encara avui dia un bon nombre de llegendes i mites que han atret secularment l'atenció de la població que viu a la perifèria del massís. Bona part d'aquestes llegendes barregen aspectes del paisatge i fenòmens històrics relacionats amb els bandolers i la bruixeria, un còctel sempre atractiu per fer volar la imaginació. D'entre tots els bandolers que han campat per aquests paratges, el més cèlebre és, sens dubte, Joan Sala, àlies Serrallonga. La seva presència, que tants maldecaps causà a les autoritats del segle XVII, és aprofitada avui en la promoció turística del paisatge. A banda de la visió un xic folklòrica de bandolers i

>> *El camí encimbellat de la muralla ofereix excel·lents vistes de la ciutat i del Pla de Girona. FOTO: JORDI PUIG.*

>> Aquest paisatge muntanyós i forestal és característic de les Guilleries.
FOTO: JOAN CARLES CODOLÀ.

bruixeria, el patrimoni religiós i simbòlic complementa un ric paisatge natural.

A la perifèria de les Guilleries es troben els pocs espais que han estat àmpliament transformats per l'activitat humana. El principal municipi és Sant Hilari Sacalm, que hom pot considerar la capital de les Guilleries. A l'extrem meridional hi ha la vila d'Hostalric, amb un recinte emmurallat notable i amb un paisatge que s'obre ja a la Selva marítima. A l'extrem nord-oriental hi ha la vila d'Anglès, en un espai de transició entre la plana selvatana i les muntanyes.

Valls d'Olot

Les valls d'Olot gaudeixen d'un paisatge molt heterogeni que és afavorit per la configuració d'un relleu estructurat en serres que encerclen petites valls, per la petjada que hi ha deixat l'activitat volcànica quaternària i per l'ocupació humana del territori al llarg dels segles. En pocs quilòmetres és possible passar de relleus fracturats i de forts pendents

a planes gairebé perfectes. En poca distància les denses àrees boscoses deixen pas als cràters volcànics, als espais agrícoles en plena activitat o a una zona urbanitzada força extensa i ininterrompuda com la d'Olot i les seves rodalies.

A les valls d'Olot es troba la regió volcànica més ben conservada de tota la península Ibèrica. Quaranta edificis volcànics i més de vint colades de lava són el testimoni geològic i paisatgístic més notable de les erupcions de materials magmàtics. Els seus elements més destacats, des d'una perspectiva tant geològica com visual, són els cràters dels volcans Santa Margarida, Croscat, Montsacopa i Garrinada, a més de la colada basàltica sobre la qual s'assenta el poble de Castellfollit de la Roca. Altres edificis volcànics, encara que no tan espectaculars i en un nombre més baix, es localitzen també a les valls dels rius Brugent i Llémena.

Una de les característiques més remarcables del paisatge olotí és la densa coberta forestal que recobreix els vessants de les serres. A les zones més bai-

xes i orientals –Mieres, Santa Pau i la vall d'Hostoles–, hi predomina l'alzinar litoral. L'alzinar muntanyenc, bosc de transició cap als boscos caducifolis, és molt abundant i es localitza als solells de les serres de Finestres, del Corb i de Sant Julià. A més de l'alzinar muntanyenc hi són força esteses les rouredes submediterrànies de roure martinenc i també les rouredes humides i els boscos mixtos de roure pènel, freixe, auró blanc i til·ler que es troben al pla d'Olot. Als sectors obacs es desenvolupen les fagedes amb boix; a part de les fagedes acidòfiles, com la d'en Jordà, que es fan sobre basalts i gredes, en llocs planers.

A les zones més planeres hi predomina l'espai agrícola, dedicat fonamentalment a les produccions farratgeres, i més específicament al blat de moro. És el que succeeix a les cubetes de Mieres i de Santa Pau, a la Vall de Bianya, a les terrasses sedimentàries del Fluvià aigües avall de Castellfollit i, sobretot, a la Vall d'en Bas, on la primacia de les explotacions agromaderes mecanitzades és absoluta i es manté un paisatge homogeni i endreçat, solcat per masos i per petits nuclis habitats, entre els quals és possible resseguir el curs del riu Fluvià i altres cursos tributaris menors a partir de la sanefa de vegetació de ribera que els voreja.

Si hi ha hagut algun indret on el paisatge ha deixat la seva petjada en les expressions artístiques més diverses, aquest es troba a les valls d'Olot. En el camp de la pintura els paisatges d'aquesta zona van agafar una dimensió nacional amb l'impuls de l'escola de pintura paisatgística que van encapçalar els germans Vayreda i Josep Berga. L'escola d'Olot es va identificar amb els trets propis del paisatge olotí, un espai rural gairebé idíl·lic. Entre els paisatges més representats destaquen els prats de la Moixina, la Vall d'en Bas i l'omnipresent puig de Santa Magdalena.

Valls del Freser

Les valls del Freser destaquen pel valor estètic del paisatge d'alta i mitjana muntanya. Al nord, a la carena frontera amb França, hi sobresurt el Puigmal (2.910 m), i més al sud el Taga s'aixeca imponent sobre el poble de Ribes de Freser, amb la seva silueta massissa i inconfusible visible des de molts punts de la comarca.

El treball erosiu del glaç i les aigües corrents van modelar l'aspecte actual del

relleu de les valls, i hi van crear profunds engorjats com els oberts pels rius de Núria i el Freser, aigües amunt de la seva confluència, i també comes en els sectors més elevats.

Una característica del paisatge de l'alta muntanya és la seva gran variació estacional. Recobert de neu a l'hivern, verdedja intensament a l'estiu, mentre que, a la tardor, amplis sectors de les valls ofereixen una gran varietat de tons ocres.

Al centre de les valls s'aixeca el santuari de Núria, un lloc de pelegrinatge des del començament de l'edat mitjana, encara que l'edifici actual es va construir en el primer quart del segle XX. Els primers esquiadors hi van arribar també a principi del segle passat. En l'augment de visitants hi tingué molt a veure la inauguració del tren cremallera que uneix Ribes de Freser amb Núria. L'obra, iniciada el 1928 i finalitzada el 1931, permeté salvar els més de 1.000 metres de desnivell

Si hi ha hagut algun indret on el paisatge ha deixat la seva petjada en les expressions artístiques més diverses, aquest es troba a les valls d'Olot

entre Ribes i Núria en poc més de 12 km, fet que va popularitzar el paisatge de la vall de Núria.

Tot i la tendència general de despoblament de les àrees de muntanya, la majoria dels pobles s'han mantingut, i alguns fins i tot creixen en nombre d'habitants. Ambdós fenòmens no s'entendrien sense l'augment de la construcció de segones residències. Amb tot, l'assentament humà s'agrupa principalment, però no exclusivament, al fons de les valls, amb una població, tot i això, reduïda. A la vora dels cursos fluvials principals és on es concentren la major part de nuclis urbans, urbanitzacions i infraestructures lineals, que representen menys de l'1% de la superfície total de les valls del Freser, un percentatge molt baix en comparació amb la mitjana de les comarques gironines.

Els petits nuclis de població dispersos pels vessants de les muntanyes estan integrats harmoniosament en el paisatge de les valls, i a més disposen d'elements amb un destacat valor històric, com les

L'esquarterament territorial de la Costa Brava va ser tan intens des del començament (dècades 1950 i 1960) que ara qualsevol nova hectàrea d'espai construït implica l'engrandiment de les taques d'urbanització ja creades

petites esglésies romàniques de Sant Víctor de Dòrria, Sant Esteve de Pardines, Sant Vicenç de Planoles i Sant Jaume de Querolbs, entre d'altres.

Costa Brava

La unitat de paisatge Costa Brava abasta des de les muntanyes de Begur fins a s'Agaró, un tram de costa que es pot considerar representatiu del paisatge característic de les costes retallades, on badies i platges més o menys llargues alternen amb els espadats rocosos i les estretes cales.

La dinàmica actual del paisatge de la Costa Brava centre tendeix a seguir les tendències de canvi implantades en els darrers decennis. L'ampliació superficial de l'espai artificialitzat, tot i que desigual geogràficament –entre les distintes poblacions– i temporalment, ha revertit en una permanent fragmentació del mosaic paisatgístic. Inicialment, l'espai artificialitzat es concentrava en els nuclis urbans i urbanitzacions poc extenses localitzades en zones molt concretes (s'Agaró, Platja d'Aro, Sant Antoni de Calonge, la Fosca de Palamós), mentre que actualment el mosaic paisatgístic reflecteix a la perfecció la dinàmica territorial definida com a «ciutat difusa». La frontera nítida que separava l'espai construït i el camp, on les masies eren les úniques edificacions que es localitzaven a l'interior de les grans masses forestals, s'ha fos davant l'explosió de l'espai edificat en el conjunt del territori. L'esquarterament territorial va ser tan intens des del començament (dècades 1950 i 1960), que avui dia qualsevol nova hectàrea d'espai construït implica l'annexió, l'engrandiment de les taques d'urbanització ja creades, amb la qual cosa augmenta igualment la superfície artificialitzada, però no el nombre de fragments que esmicolen la matriu territorial. Aquests millors resultats tampoc han d'amagar l'afectació ambien-

tal i paisatgística que genera el continu creixement d'espai artificialitzat arreu. L'ampliació actual dels nuclis urbans es produeix tant per encabir la població immigrant que ve a treballar a la costa com per seguir acollint els establiments, tant de primeres com de segones residències. Cal recordar que les preferències segueixen essent les ubicacions dins el nucli tradicional i prop de mar o bé en urbanitzacions en els vessants de muntanya, sobretot en els orientats cap al mar. Destaca la influència de l'estructura física del territori com a condicionant d'algunes pautes de localització del creixement urbanístic. Per una banda resulta obvi el paper d'atracció que té la línia de costa, l'escassetat de la qual provoca el seu màxim aprofitament mitjançant un creixement extremadament vertical, amb edificis pantalla. Pel que fa als patrons urbanístics seguits en espais allunyats del mar, el creixement manifesta, dins de cada municipi, una certa preferència pels vessants que conformen les principals conques visuals del territori.

Cal destacar que la urbanització ha seguit ritmes i processos territorials diferents, depenent de les polítiques municipals, tot i que hi ha pautes que es poden generalitzar. Així, entre Calonge, Castell – Platja d'Aro i Santa Cristina d'Aro, tot i la tendència a consolidar la franja costanera, les urbanitzacions, sobretot de baixa densitat, han tendit a ocupar els vessants interiors d'orientació sud amb conques visuals sobre la façana marítima. El procés ha esquitxat amb un creixement difús les muntanyes costaneres i ha fragmentat les zones boscoses amb un urbanisme poc o gens controlat i de normatives molt qüestionables. En canvi, a la zona nord, des del sud de Begur fins al sud de Palamós, les urbanitzacions s'han concentrat en la franja estrictament costanera, i en els vessants interiors els desenvolupaments urbanístics han estat petits i bastant controlats, de manera que les muntanyes adjacents als nuclis de Mont-ras, Vall-llobrega i Palamós han quedat gairebé lliures de grans conjunts urbanitzats.

Josep Pintó, Xevi Miquel, Josep Gordi, David Pavón, Albert Llausàs, Narcís Sastre i Carolina Martí (Secció de Geografia de la Universitat de Girona)

Anna Crous
(ATC-SIG, consultoria ambiental)

>> Aigua-xelida és un bon exemple de contrastos: els pins, l'aigua, la roca i les cases. FOTO: JORDI PUIG.

Els paisatges d'atenció especial

XEVI MIQUEL / DAVID PAVÓN
NARCÍS SASTRE / JOSEP PINTÓ > TEXT

Arreu hi ha paisatges que presenten característiques molt singulars, i que destaquen bé per la presència d'elements naturals amb un alt valor de conservació, bé per la configuració del mosaic paisatgístic que ha resultat d'una activitat humana. També hi ha paisatges que sobresurten perquè estan sotmesos a dinàmiques de transformació territorial molt intenses. Tots aquests paisatges necessiten polítiques de gestió especials, orientades tant a la conservació dels seus trets específics més valuosos com a una ordenació paisatgística que corregeixi els efectes perversos de les dinàmiques accelerades de transformació territorial.

En el conjunt de les comarques gironines s'han identificat quatre paisatges d'atenció especial: el del litoral, el de l'àrea urbana de Girona, el de la vall d'en Bas i el dels Aspres d'Empordà.

Litoral gironí

Si es ressegueix el litoral gironí de nord a sud es podrà copsar de primera mà l'extraordinària diversitat de la costa gironina: un compendi de formes, colors, sensacions, usos, i també abusos. S'hi troben sectors de costa alta i de costa baixa, espais totalment urbanitzats amb fragments d'espais de vegetació natural, muntanyes i planes, dunes i aiguamolls. Al costat de les petites cales de còdols del cap de Creus, de colors grisencs i amb

>> *Platja de Sant Pol, a Sant Feliu de Guíxols.*
FOTO: JORDI PUIG.

predomini de les formes geològiques, hi ha llargues platges extenses com les de Pals o Platja d'Aro; tot plegat impregnat de la llum pròpia de la Mediterrània, referent simbòlic de l'imaginari paisatgístic col·lectiu.

L'amalgama d'elements que formen el paisatge és el producte d'un conjunt de processos naturals i dinàmiques socioeconòmiques que han tingut lloc al llarg de la història de cada indret. La consolidació del turisme ha estat, però, un element cabdal en la transformació de la Costa Brava. El sector turístic constitueix avui un dels principals actius econòmics de les terres gironines. Els abusos urbanístics dels períodes en què la voluntat de creixement econòmic a curt termini va prevaldre per sobre dels criteris ambientals i paisatgístics s'han de contrarestar actualment amb una major sensibilitat en aquestes qüestions.

La situació de degradació del paisatge d'alguns espais de la costa gironina imposa la necessitat d'un compromís per part de l'Administració i els agents socioeconòmics de cara a la preservació dels elements més valuosos i la regeneració dels paisatges malmesos, una estratègia que a més de ser recomanable per si mateixa ha de permetre el manteniment de l'activitat turística en el futur. El Debat Costa Brava celebrat l'any 2003, el Pla director urbanístic del sistema costaner o la redacció d'un Catàleg d'espais

>> *Un dia de verema als
Aspres, a l'Alt Empordà.*
FOTO: JORDI PUIG.

>> *La successió d'edificis a primera línia de mar esdevé una barrera visual infranquejable.*

FOTO: JORDI PUIG.

d'interès paisatgístic per part dels Naturalistes de Girona són diferents aproximacions a la necessitat de reconsiderar, en clau estratègica, la Costa Brava. En aquest marc, la declaració del conjunt del litoral gironí com a paisatge d'atenció especial té la voluntat d'establir mesures i accions concretes que permetin salvaguardar tots els elements singulars del paisatge de la façana marítima, sense oblidar la necessitat de regenerar els sectors més degradats.

Àrea urbana de Girona

L'àrea urbana de Girona sobrepassa els límits administratius de la mateixa ciutat. Els anys 60 es va experimentar un gran creixement urbanístic en el conjunt del pla de Girona, especialment fort a la primera corona de la ciutat, la qual cosa va suposar l'aparició de nous tipus de paisatges urbans i va comportar també que es difuminés la frontera entre la ciutat i el camp. El massiu flux d'immigrants que va arribar va fer que l'Administració pública hi hagués d'intervenir mitjançant la construcció de polígons i blocs d'habitatges, els quals, amb major o menor fortuna, formen part del paisatge actual del nucli central del pla de Girona. L'expansió urbana de la ciutat de Girona va arribar a justificar l'annexió administrativa d'altres municipis de la plana que, fruit del ma-

teix creixement urbanístic, havien format un continu urbà ben definit morfològicament. Aquest va ser el cas de Santa Eugènia de Ter, Palau-sacosta, Sant Daniel i, temporalment, Salt i Sarrià de Ter.

Durant el transcurs dels darrers 30 anys el sistema urbà de Girona s'ha anat consolidant mitjançant l'aparició d'una dinàmica descentralitzadora. L'esgotament del sòl urbanitzable a Girona ha fet que, de manera progressiva, el creixement urbanístic es localitzés als municipis del voltant, especialment als del sud de la capital, on la topografia del terreny és menys accidentada i permet ocupar solars fins al moment utilitzats per a usos agrícoles.

Girona ha anat configurant amb els anys una gran unitat morfològica i funcional. El sistema pivota a l'entorn de l'àrea urbana central (que engloba la mateixa Girona, Salt i Sarrià de Ter), els principals eixos viaris i ferroviaris i, de forma creixent, el conjunt que formen l'aeroport Girona – Costa Brava i el CIM de la Selva.

Als voltants de la ciutat consolidada, especialment al sud, es localitza un àmbit paisatgístic constituït per un territori ondulat, solcat per una extensa xarxa hidrogràfica formada per rieres i torrents de caràcter temporal, on predominen les activitats agrícoles i ramaderes; tot ple-

En el litoral gironí, hi ha sectors de costa alta i de costa baixa; espais totalment urbanitzats amb fragments d'espais de vegetació natural, muntanyes i planes, dunes i aiguamolls

d'oci, etc. A la perifèria de l'àmbit hi neixen espais residencials, crescuts a l'entorn d'antics nuclis rurals. Tant el catàleg de paisatge com el Pla director urbanístic de l'àrea urbana de Girona reclamen la necessitat de preservar alguns espais, atesa la seva funció de connectors ecològics i paisatgístics.

Vall d'en Bas

La vall d'en Bas es troba envoltada pels relleus del Puigsacalm, la serra de Santa Magdalena, el Collsacabra i els turons volcànics de la Garrotxa. Té el seu origen en l'efecte de les colades de lava emeses pels volcans. Les colades es van orientar seguint el pendent, van ocupar els cursos dels rius, van reblir les valls i les van convertir en planes molt fèrtils. Un dels exemples més destacats és el cas de la vall d'en Bas, la qual ha adquirit una horitzontalitat gairebé perfecta gràcies a la presa natural que va formar, a la seva entrada, la colada basàltica emesa pel volcà Croscat. El barratge de l'aigua va ocasionar una alteració en el drenatge de la vall fins a convertir-la en una zona d'aiguamolls que ha acabat per reblir-se amb el pas dels segles.

Els vessants boscosos que encerclen la vall estan dominats per vegetació de caràcter caducifoli, especialment fagedes i rouredes. A l'entorn de la riera de Joanetes hi ha també algunes pastures de caràcter intensiu encara aprofitades per a la ramaderia, sobretot de caràcter boví.

El Fluvià transcorre pel centre del fons de la vall en sentit sud-nord. És un dels principals elements estructuradors del paisatge. Neix en la unió de diversos torrents a la serra de la Salut i el Grau. Dins l'àmbit del paisatge d'atenció especial rep diferents afluents procedents del Puigsacalm i Santa Magdalena, el sector més plujós de la Garrotxa. Els més importants són la riera de Joanetes i el Gurn i, aigües més avall, la riera de Riudaura. La vegetació de ribera que hi havia al seu llarg ha estat en bona mesura substituïda per plantacions de pollancre, si bé en-

gat configura un interessant i ben definit mosaic agroforestal. Masies, granges i cases aïllades s'aixequen de manera esparsa enmig de la successió de boscos i camps de conreu, tot i que de tant en tant s'hi pot trobar també algun veïnat que agrupa diverses edificacions. Una malla de camins i carreteres de segon i tercer ordre s'encarrega de vertebrar el territori; alhora, aquestes vies exerceixen el rol de punts d'observació del paisatge.

També el riu Ter, per si sol, és capaç de generar un paisatge fluvial amb la suficient força i identitat per ser tractat de manera específica. La presència permanent d'aigua en moviment, de les espècies vegetals pròpies del bosc de ribera, de les deveses i hortes periurbanes que es troben al llarg del seu recorregut i també de construccions lligades a l'aigua, com rescloses, canals o minicentrals hidroelèctriques, doten el Ter d'un caràcter paisatgístic especialment rellevant que no pot ser obviat.

A la perifèria de l'àmbit central de Girona, Salt i Sarrià, s'hi estan desenvolupant un seguit d'activitats i equipaments que transformen aquest entorn. En alguns casos la transformació genera espais plenament urbans, mentre que en d'altres antics paisatges agraris conviuen amb polígons industrials, espais residencials i equipaments comercials, centres

cara s'hi conserven algunes mostres de vernedes d'important valor ecològic.

Al llarg de la segona meitat del segle XX es van produir intenses transformacions en els paisatges de les valls d'Olot. L'agricultura de les planes es va intensificar i es va mecanitzar, amb el cas emblemàtic de la de la vall d'en Bas, que va travessar un procés de concentració parcel·lària a final de la dècada dels 60. La rotació de conreus es va simplificar i el blat de moro va passar a ser la collita protagonista indiscutible, amb l'assistència del reg per aspersió.

Actualment la primacia de les explotacions agroramaderes mecanitzades és absoluta i la vall d'en Bas manté un pai-

satge homogeni i endreçat, solcat per masos i per petits nuclis habitats entre els quals és possible resseguir el curs del riu Fluvià i altres cursos tributaris menors a partir de la sanefa de vegetació de ribera que els voreja.

El paisatge del fons de la vall es correspon amb una extensa i fèrtil plana agrícola on la presència de conreus herbacis s'alterna amb petits i mesurats pobles de caràcter rural i residencial. L'heterogeneïtat i harmonia d'aquesta vall la converteixen en un dels principals patrimonis paisatgístics de totes les comarques gironines.

L'execució de les obres de l'eix Vic-Olot i els creixements de les ciutats de les Preses i Olot la poden alterar de forma sensible i irreversible. La conservació dels elements tradicionals de l'agricultura i el disseny de programes per revaloritzar el paisatge de la vall d'en Bas i evitar una excessiva proliferació de parcs solars són algunes de les mesures imprescindibles de cara a la preservació dels seus valors paisatgístics.

Aspres d'Empordà

La vinya és un conreu estès a moltes de les comarques catalanes. Hi ha algunes àrees, però, on les vinyes configuren

La vall d'en Bas és un dels principals patrimonis paisatgístics de totes les comarques gironines. Les obres de l'eix Vic-Olot i els creixements de les Preses i Olot la poden alterar de forma sensible i irreversible

grans superfícies de conreu gairebé monoespecífic, les quals presenten la capacitat de caracteritzar per si mateixes el paisatge del territori que ocupen. Actualment el conreu de la vinya a Catalunya es concentra al Penedès, la Terra Alta, l'Alt Camp i la Conca de Barberà. A l'Alt Empordà la superfície ocupada per la vinya, al voltant de les 3.000 hectàrees, és més petita que la de les comarques esmentades, i es concentra en bona mesura a la meitat septentrional de la comarca.

Als valors inherents al paisatge vinícola s'hi sumen en aquest cas un entorn privilegiat, amb importants valors ecològics, i una relativa proximitat als parcs naturals del cap de Creus i dels aiguamolls de l'Empordà i al paratge natural d'interès nacional del massís de l'Albera. Els motius de la delimitació, la caracterització i l'establiment d'objectius de qualitat paisatgística i de mesures específiques per a aquest espai respon, doncs, tant als valors propis d'un territori marcadament agrícola com a la seva important funció com a connector ecològic i paisatgístic.

El territori comprès dins el paisatge d'atenció especial està en conjunt poc fragmentat per infraestructures i edifi-

cacions, tret de l'autopista AP-7 i l'A-2. El patró d'assentament dels municipis de Capmany, Espolla, Mollet de Peralada, Garriguella, Vilajuïga, Pau i Vilamaniscle és en general compacte. El massís de l'Albera és una fita persistent en l'horitzó. Els espais muntanyosos han proporcionat a aquesta zona els principals materials per a la construcció de murs de pedra seca.

Entre les dinàmiques paisatgístiques més recents s'hi detecta una clara tendència al creixement en formes de baixa densitat, fet que pot comprometre alguns dels majors valors identificats. Als diferents creixements urbans caldrà sumar-hi els efectes de la futura construcció de la via del TGV i diferents parcs eòlics aprovats i projectats.

L'adopció de diferents mesures i accions ha d'ajudar a preservar els valors ecològics, estètics i històrics d'aquests paisatges. Es pretén posar les bases per a la creació d'un marc que potenciï el turisme enològic, un bon complement a l'oferta tradicional del turisme de costa.

**Xevi Miquel, David Pavón,
Narcís Sastre i Josep Pintó**
són geògrafs de la UdG.

>> La plana agrícola de la vall d'en Bas manté uns valors productius i paisatgístics que cal preservar. FOTO: JORDI PUIG.

La carta de paisatge. L'exemple de la vall de Camprodon

JOSEP MARIA MALLARACH, ALBERT ALBERTÍ
I SANTI LLAGOSTERA > TEXT

La carta de paisatge és un nou instrument voluntari, establert per la Llei 8/2005, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya (art. 14), amb la finalitat de concertar estratègies entre els agents públics i els privats per acomplir actuacions de protecció, gestió i ordenació del paisatge. Ha de contenir una diagnosi de les dinàmiques del paisatge, uns objectius de qualitat paisatgística i un seguit de compromisos que concretin les accions que han d'emprendre els diversos agents del territori cobert per la carta. En aquest moments s'està posant a prova en diversos indrets de Catalunya. La de la vall de Camprodon ha estat la primera –i fins ara l'única– carta de paisatge que s'ha fet a les comarques de muntanya del nostre país.

La Carta de paisatge de la vall de Camprodon va ser promoguda per la Mancomunitat de la Vall de Camprodon, l'any 2007, amb el suport de la Sotsdirecció General d'Arquitectura i Paisatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques i l'assessorament de l'Observatori del Paisatge. El seu àmbit abraça els sis municipis que componen la Mancomunitat: Camprodon, Llanars, Molló, Sant Pau de Segúries, Setcases i Vilallonga de Ter, tret de la part del terme de Camprodon que es troba inclosa dins de l'espai d'interès natural de l'Alta Garrotxa, pel fet que aquesta zona ja dispo-

sa, o disposarà, de les seves regulacions particulars. Escau recordar que, segons el PEIN vigent, l'Alta Garrotxa ha d'esdevenir un parc natural, amb diverses reserves naturals al seu interior.

Al moment de lliurar aquest article la Carta es troba en la seva fase final, però encara no ha estat signada.

Metodologia

L'elaboració de la diagnosi d'aquesta carta del paisatge va haver d'afrontar algunes mancances importants, entre les quals destaquen l'absència de mapes descriptius i valoratius dels paisatges de Catalunya, de mapes de sòls i de riscos geològics i també la manca de manuals de bones pràctiques i d'estudis de referència sobre la valoració del paisatge i l'arquitectura de muntanya. Cal afegir-hi que el tractament del paisatge en els planejaments urbanístics vigents a la vall de Camprodon és dispers, heterogeni i a voltes confús i contradictori.

Per a l'anàlisi del paisatge el territori de la vall es va sectoritzar en tres unitats de paisatge, les quals a la vegada es van subdividir en sis subunitats. De cadascuna d'aquestes es van analitzar 29 aspectes diferents (vegeu requadre adjunt). L'anàlisi va aprofundir aspectes característics de l'alta muntanya: els pendents, l'altitud, l'orientació (ombres d'hivern), els riscos naturals i els camps visuals.

>> *Panoràmica de la vall de Camprodon.*
FOTO: MONTSE MUNTADES.

Artificialització i naturalització

El paisatge de la vall de Camprodon conté molts de valors diferents, naturals i culturals, tangibles i intangibles, alguns dels quals són extraordinaris a escala catalana, espanyola i europea. És un dels actius actuals i futurs més importants, que cal gestionar amb molta cura per tal que no perdi valor. Convé recordar que bona part de la capçalera del Ter està inclosa dins de l'espai d'interès natural de les capçaleres del Ter i del Freser, el qual, segons el PEIN vigent, hauria d'haver estat declarat parc nacional. Si no ho ha estat encara no és pas per manca de valors, sinó de voluntat política.

En el paisatge de la vall de Camprodon hi ha dues tendències dominants i simultànies: l'artificialització, que és ràpida i afecta espais d'extensió reduïda

però amb molta visibilitat i gran interès natural, i la naturalització, que és més lenta i afecta zones molt més extenses, però menys visibles per a la majoria de la societat.

La tendència a l'artificialització es concentra als fons de vall, a l'entorn i als accessos dels nuclis urbans i a l'estació d'esquí Vallter 2000, a part d'algun puig emblemàtic. Té molta visibilitat i es caracteritza per impactes de signes diferents: alguns de positius i altres de negatius. Entre els negatius, alguns són reversibles i altres no, i en destaquen de manera especial els que es van acumulant. Els menys reversibles, i més greus, són la banalització i la pèrdua de singularitat dels nuclis urbans i els seus entorns, que menen cap a un paisatge de muntanya estereotipat.

>> El creixement urbanístic de Llanars, com el d'altres poblacions, afavoreix la pèrdua de singularitat dels pobles de la vall de Camprodon.

FOTO: SANTI LLAGOSTERA.

La tendència a la naturalització és molt extensa, però menys perceptible per als visitants: es dona principalment en les pastures i prats de dall abandonats, però també afecta els boscos deixats d'aprofitar, si bé de forma més discreta. Quan els prats evolucionen cap a formacions forestals, el canvi paisatgístic és neutre o positiu, però quan evolucionen cap a landes de falguera, baleguers o bronsars, sol tenir un impacte negatiu en el paisatge i es tradueix en una pèrdua de

diversitat, cromatisme i bellesa.

Uns altres paisatges molt dinàmics i diferents són els de les lleres fluvials i torrencials i els de les canals, tots els quals estan sotmesos a canvis naturals i dràstics, de forma periòdica, amb motiu de grans revingudes, despreniments, allaus, etc.

La majoria d'assentaments humans tradicionals es troben en pendents superiors al 20%, sovint superiors al 30%, i eviten ocupar les escasses planes, els llocs amb riscos naturals i els llocs ombrívols. Si es vol mantenir la singularitat del paisatge cal tenir en compte aquest patró per guiar els futurs desenvolupaments urbanístics.

Els fons de valls planers i estrets són els espais més visibles, cobejats i escassos d'aquest territori. El seu paisatge és, doncs, el més amenaçat i vulnerable. La

La carta haurà de superar l'individualisme i sumar esforços dels signataris perquè no quedi en un document de bones intencions

tendència dels nous assentaments humans, equipaments i activitats a ajuntar-se al llarg dels eixos viaris té un impacte paisatgístic negatiu desproporcionadament alt, perquè genera la impressió de congestió i de pèrdua de naturalitat, priva algunes de les millors vistes, dilueix la identitat dels nuclis que s'enganxen i, a més, crea barreres a la connectivitat ecològica.

El paisatge dels nuclis rurals tendeix a banalitzar-se per incomprensió i manca de valoració de les característiques constructives del patrimoni arquitectònic rural, però com que al Ripollès el patrimoni ha estat molt ben estudiat, aquesta tendència es podria corregir a través d'instruments informatius, incentius i normatius.

L'efecte conjunt de tipus edificatoris i constructius banals, mobiliari urbà es-

tereotipat i publicitat dissonant i estandarditzada té un impacte visual força negatiu en conjunt, però és susceptible de ser corregit amb relativa facilitat.

Ferides difícils de cicatritzar

El paisatge d'alta muntanya és, en general, més fràgil i menys resilient del que sembla. La cicatrització d'impactes és més difícil com més alta sigui la cota, com menys insolació tingui el lloc (per reducció del període vegetatiu) i com més fort sigui el pendent (per erosió i inestabilitat).

Hi ha components del paisatge que són protectors en el sentit més literal del terme i que per tant tenen una importància decisiva tant en la configuració com en el manteniment del paisatge, com els boscos en pendents pronunciats, en àrees d'inestabilitat potencial o

>> *L'abandonament de les pastures i els boscos contribueix a la naturalització del paisatge de la vall de Camprodon.*

FOTO: JORDI PUIG.

OBJECTIUS DE QUALITAT DEL PAISATGE

L'espai disponible no permet recollir tots els objectius de qualitat del paisatge proposats a partir de la diagnosi, però a continuació se n'indiquen alguns que són particularment significatius a la vall de Camprodon:

Espais urbans

- > Respectar i protegir totes les àrees rurals i periurbanes de planes, especialment les adjacents a les carreteres i els riberals, com a llocs més vulnerables visualment de tota la vall.
- > Mantenir i recuperar els sistemes tradicionals de tancaments de camps i prats, i les xarxes de camins que defineixen l'estructura parcel·lària del paisatge.
- > Delimitar les vores dels nuclis urbans, i confinar els creixements amb elements paisatgístics clars i atractius.
- > Evitar els creixements urbans longitudinals i la coalescència de nuclis urbans.
- > Aturar i revertir el procés de banalització dels nuclis rurals i revaloritzar les característiques constructives del patrimoni arquitectònic rural propi.

Espais rurals

- > Recuperar totes les pastures i els prats dalladors que siguin viables econòmicament i ecològica, i fomentar la recuperació de la ramaderia ovina autòctona.
- > Conservar tots els rodals de boscos madurs i antics que subsisteixen.
- > Restaurar el patrimoni arquitectònic rural seguint el llenguatge constructiu dels models tradicionals propis.
- > Construir les edificacions agrícoles i ramaderes en harmonia amb el paisatge, tant pel que fa a l'emplaçament i al volum com als materials i als colors.

Activitats del sector serveis

- > Com a principal sector econòmic de la vall, ha de fomentar la qualitat total en les instal·lacions, els equipaments i els productes de consum, i ha d'incorporar el màxim possible de productes locals, que contribueixen a conservar el paisatge de qualitat.

d'allaus, o els boscos de ribera, que minimitzen les riuades i dissipen la força de l'aigua en cas d'avingudes.

Els paisatges tranquils i silenciosos tenen un valor més gran, per la seva raresa, que els que no ho són, malgrat que siguin poc visibles i generalment poc accessibles, motiu pel qual requereixen mesures preventives per preservar-ne el caràcter.

Els darrers planejaments urbanístics no han donat un tractament prou adequat als valors del paisatge. Entre les seves mancances es poden esmentar l'emplaçament dels nous sectors de crei-

xement –ja que sovint s'ocupen zones planeres, de gran interès agrícola o natural, molt visibles, o zones ombrívoles– o l'escàs tractament urbanístic en els acabats de les façanes i vores del nuclis, els miradors, les xarxes de camins i senders, els boscos protectors, etc.

Procés de concertació

La segona part del procés de les cartes del paisatge gravita entorn d'una concertació. Les seves característiques es varen acordar el dia 11 de febrer de 2008, en una reunió realitzada a Camprodon amb representants de tots els ajuntaments de la Mancomunitat. El pla de concertació es va proposar ser el màxim d'efectiu i concentrar totes les reunions en un període d'uns dos mesos. El procés seguit va ser el següent:

Les propostes de compromisos de la Carta del paisatge per ser debatudes varen ser proposades per l'equip tècnic, a partir de la diagnosi realitzada, i varen ser acordades amb tots els representants dels sis ajuntaments de la vall de Camprodon. D'entrada es varen proposar 13 compromisos, que abraçaven aspectes tan diversos com la regulació, l'educació i sensibilització, la dinamització, la coordinació amb altres organismes públics, o la promoció, millora i revalorització dels paisatges de la vall.

Cada compromís s'adreçava a uns signataris potencials diferents, del sector públic, privat o social, que eren convocats per parlar-ne i recollir en ferm el seu compromís si es mostraven disposats a donar-hi suport. A aquestes reunions hi varen ser convocades totes les entitats i associacions de la vall de Camprodon i del Ripollès que es considerava que podien tenir interès a implicar-s'hi.

El darrer acte d'aquest procés serà la signatura pública de la Carta del paisatge, per part de tots els agents públics i privats que s'hi hagin compromès, seguida d'una roda de premsa per donar-ne coneixement públic. La seva data encara no estava decidida al moment de lliurar aquest article.

En principi, tots els compromisos adoptats s'entén que es duran a terme dins d'aquesta legislatura. A més dels representants del sis ajuntaments, varen participar en el procés de concertació representants d'una vintena d'entitats públiques o privades i col·lectius de la mateixa vall de Camprodon o de la comarca del Ripollès, a part d'altres persones que ho varen fer a títol individual.

En les reunions realitzades fins a dia d'avui (31 de març de 2008) no s'ha desestimat cap de les propostes de compromisos que havia formulat inicialment l'equip tècnic, derivades de la diagnosi realitzada l'any passat, les quals disposen del suport inicial dels representants dels sis ajuntaments de la vall. Més encara, s'ha proposat ampliar l'abast de dos compromisos, per reforçar-los, i se n'hi han afegit quatre de nous. Finalment, durant tot el procés participatiu s'ha donat compte als mitjans del procés que se seguia, a fi que la societat se'n mantingués informada.

Compromisos acordats i camí per fer

Les propostes de compromisos que conté la Carta del paisatge de la vall de Camprodon constitueixen una mena de pla estratègic per al paisatge de la vall, que comprèn accions de naturalesa molt diversa: reguladores, educatives i de sensibilització, de dinamització o de coordinació amb altres organismes públics, i/o orientades a la promoció, millora i revalorització de l'extraordinari paisatge d'aquestes

valls. Els seus enunciats són els següents:

- > Elaborar unes ordenances municipals conjuntes que tractin la dimensió paisatgística segons la diagnosi de la Carta del paisatge, amb el compromís d'aprovar-les.
- > Elaborar un catàleg de paisatge que inventariï i doti de protecció legal tots els elements i paratges de més valor paisatgístic (miradors, camins paisatgístics, arbres monumentals, etc.), amb el compromís d'aprovar-lo.
- > Elaborar un manual de bones pràctiques per a les intervencions en el patrimoni arquitectònic rural de la vall de Camprodon, amb el compromís de pu-

>> *Vista de Freixenet, en primer terme, i Molló, al fons, des de l'oratori de l'Ascensió. FOTO: MONTSE MUNTADES.*

Les administracions de nivell superior hauran de cooperar lleialment en l'assoliment dels **objectius de qualitat del paisatge, si no volen provocar frustració i desencís**

>> *Els nuclis de la Roca i de Llanars ocupen els terrenys més planers del fons de la vall de Camprodon. FOTO: JOSEP M. MALLARACH.*

blicar-lo i difondre'l entre tots els possibles interessats.

- > Elaborar, publicar i difondre unes directrius paisatgístiques de bones pràctiques per al sector turístic de la Mancomunitat, l'abast de les quals es definiria conjuntament.
- > Traduir la diagnosi realitzada a la primera fase de la Carta del paisatge en materials didàctics per ser utilitzats als centres educatius de la vall de Camprodon.
- > Restaurar i revaloritzar elements clau

de la qual es troba dins dels 900 quilòmetres senyalitzats), cartografiar-los i promoure'n la salvaguarda com a bé públic.

- > Elaborar i executar una estratègia de millora i revalorització paisatgística conjunta, basada en petites actuacions identificades en els llocs de més sensibilitat i visibilitat.
- > Elaborar un pla de viabilitat per fomentar la recuperació de pastures, prats i prats de dall (especialment en els àmbits inclosos dins de la xarxa Natura 2000) que inclogui diverses accions relacionades, com ara la construcció d'una central de biomassa.
- > Promoure la incorporació de criteris ambientals i paisatgístics en els establiments turístics, especialment pel que fa a generació de residus, ús de l'aigua i emissió de sorolls. En relació amb l'aspecte exterior dels establiments, promoure una senyalística homogènia tant per als negocis com pel que fa a les zones d'influència: aparcaments, zones de descans, etc.
- > Organitzar i executar un programa de formació específica per als agents turístics (restaurants, hotels i càmpings), com a primers receptors de la majoria

El paisatge d'alta muntanya és, en general, més fràgil

del patrimoni arquitectònic i històric d'aquestes valls que es troben en perill (per exemple, la casa fortificada de la Sala).

- > Promoure la recreació / recuperació integral d'una església romànica a decidir (pintures murals internes i externes, mobiliari, catifes...), així com el paisatge medieval del seu entorn.
- > Identificar la xarxa principal de camins històrics, ramaders, rals, etc. (bona part

de visitants a la vall. El seu objecte serà garantir que es fa la millor acollida possible a les persones que visiten la vall, i que se'ls dona una informació útil i adequada com a plus de qualitat.

- > Promoure la millora d'imatge de les instal·lacions i la senyalització de l'estació d'esquí Vallter 2000.
- > Promoure la millora paisatgística de la planta de tractament d'aïds de Tegurà.
- > Instar als organismes indicats tot seguit que assumeixin els objectius de qualitat definits en la Carta del paisatge de la vall de Camprodon i, a més, en particular:
 - A la Direcció General de Carreteres, que incorpori els objectius de qualitat paisatgística en totes les obres i projectes que executi dins de l'àmbit de la vall.
 - A la Diputació de Girona i al Consell Comarcal del Ripollès, que incorporin els objectius de qualitat paisatgística en les obres i projectes que executin dins de l'àmbit de la vall.
 - A l'Agència Catalana de l'Aigua, que tingui més cura dels boscos de ribera i de les lleres de l'àmbit de la vall, i que s'estudiïn formes de col·laboració en aquest sentit.
 - Als departaments d'Agricultura i de Sanitat, que facilitin els vincles entre els productors locals, els transformadors artesanals i els restauradors que fan servir productes locals i els incorporen en els seus menús, en una gastronomia de qualitat sostinguda en el paisatge.
- > Avaluar el grau de compliment dels compromisos de la Carta del paisatge, abans d'acabar aquesta legislatura, i donar-ne a conèixer públicament els resultats.

El procés de concertació ha estat relativament planer. L'actitud social de les entitats de la vall de Camprodon ha estat receptiva i positiva. Ara bé, l'execució dels compromisos adoptats comporta uns reptes molt importants per a uns municipis poc avesats a l'acció estratègica concertada, i que disposen de pocs recursos humans i econòmics, per més interès i bona disposició que hi tinguin.

Per això, si es volen impulsar els compromisos de la Carta de paisatge és indispensable que la Mancomunitat de la Vall de Camprodon reforci la seva pròpia estructura, que ara mateix és ínfima, i que promogui sinergies positives entre les diferents administracions i tots els agents

del territori que han signat la Carta per tal de poder assolir els objectius que s'han fixat. Les administracions de nivell superior hauran de cooperar lleialment en l'assoliment dels objectius de qualitat del paisatge, si no volen provocar frustració i desencís.

El conjunt dels compromisos acordats representa un repte engrescador, que pot catalitzar moltes iniciatives locals positives, però que haurà de superar la tendència a l'individualisme i aconseguir sumar els esforços de tots els signataris de la Carta, en un veritable exercici de democràcia i de responsabilitat cívica, perquè no quedi en un document de bones intencions. El paisatge de la vall de Camprodon i la seva gent s'ho mereixen.

Josep Maria Mallarach és geòleg, màster en ciències ambientals i consultor de medi ambient.

Albert Albertí és geògraf i expert en SIG.

Santi Llagostera és arquitecte, especialista en arquitectura rural i membre de l'equip redactor de la Carta del paisatge de la vall de Camprodon.

Un projecte didàctic que ensenya a mirar

«Ciutat, territori i paisatge» s'ha experimentat en onze instituts de Catalunya

ROSER BATLLORI I JOAN M. SERRA > TEXT

«Ciutat, territori i paisatge» consta d'uns materials didàctics, formats per unes làmines de paisatges, un conjunt d'activitats didàctiques i un web interactiu, elaborats pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques conjuntament amb el Departament d'Educació i l'Observatori del Paisatge i adreçats a estudiants d'educació secundària. Aquests materials poden tenir interès, també, per als educadors en el lleure i per a totes les persones preocupades pel deteriorament que estan patint alguns paisatges que considerem tradicionals i emblemàtics, especialment els dels entorns de les ciutats o els propers a les grans infraestructures.

Volem convidar a mirar el paisatge del nostre entorn des de la perspectiva de les transformacions recents del territori causades pel creixement de les ciutats i de la urbanització. Es parteix de la idea que vivim immersos en un paisatge que és l'escenari de la nostra vida. El paisatge és un dels elements que proporcionen benestar personal i identificació: el paisatge que veiem des de la finestra de l'habitació, el de les vacances, el que ens agrada, el lloc on ens sentim bé, etc.

És una mirada nova que accepta l'ocupació actual del territori i es proposa trencar amb la idea que el paisatge és només la natura i l'ocupació tradicional

que desperta sentiments de benestar i de gaudi de la bellesa.

És una mirada realista que planteja l'acceptació de les noves ocupacions del territori sempre que ho facin amb una perspectiva de respecte al paisatge i al medi ambient, sempre que creïn aquells sentiments d'apropiació i d'identificació propis d'un paisatge harmoniós.

És una mirada crítica al present, a la banalització i despersonalització d'alguns paisatges, que proposa imaginar futurs possibles. Es considera que les persones actuem sobre el paisatge i que les nostres accions, per petites que siguin, poden millorar-lo o empitjorar-lo. Viure en una casa de pisos o en un habitatge adossat, tenir gespa al jardí, usar molt el transport privat o bé fer servir el transport públic són accions que tenen repercussions clares sobre l'ordenació del territori i sobre el paisatge. Volem que els estudiants siguin conscients d'aquesta situació.

És també, per sobre de tot, una reivindicació que vol posar èmfasi en l'existència del paisatge, i una crida a la sensibilització envers la riquesa paisatgística de Catalunya i a la seva preservació.

Els paisatges escollits

El projecte estudia dotze paisatges que recullen la diversitat paisatgística de Catalunya i les seves principals problemàtiques actuals. El conjunt dels paisat-

>> *Imatge aèria del volcà de Santa Margarida, en el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.*

FOTO: JORDI PUIG.

ges analitzats permet fer un repàs visual de la geografia de Catalunya alhora que es plantegen les principals qüestions que afecten el territori. Entre les moltes actuacions humanes que configuren els paisatges catalans s'analitza, especialment, la manera com el creixement de la ciutat fa canviar el territori, i si aquesta actuació es fa tenint en compte la seva preservació, però també es té en compte l'ordenació de territoris rurals, industrials o turístics i els espais naturals protegits.

S'ha tingut cura de seleccionar panoràmiques que mostrin la complexitat i la bellesa del paisatge estudiat, sense defugir els aspectes conflictius però sense fer èmfasi en els aspectes més negatius.

Si centrem la nostra atenció a les comarques de Girona, els paisatges estudiats poden ser qualssevol dels que ens envolten, ja que en tots els casos hi podrem apreciar problemàtiques actuals: Les ciutats estan travessant un procés de transformació que porta a la creació de barris nous sobre antigues zones de con-

reu, com és el cas de Salt; la proximitat de la metròpoli barcelonina es fa sentir fins a la vall de la Tordera –Hostalric n'és un bon exemple–; la preservació dels horts urbans és una problemàtica que es plantegen ciutats com Girona; la costa està plena d'exemples d'ús del paisatge com a recurs turístic; la ciutat difusa no sols afecta les ciutats sinó que també es percep en els pobles; els habitatges adossats s'han generalitzat en tot el territori; els paisatges de regadiu, els polígons industrials, etc. La llista podria ser molt llarga.

Les diferents temàtiques d'estudi generen una pregunta que s'ha de respondre al final de tot el procés.

Què s'estudia de cada paisatge?

L'estudi dels paisatges se centra en cinc aspectes:

1. La funció. Cada paisatge i cada aspecte del paisatge tenen un ús que pot ser reconegut mitjançant una observació atenta o mitjançant una anàlisi docu-

>> La Cerdanya ha estat l'espai escollit per estudiar els efectes de la frontera estatal en el paisatge. FOTO: JORDI PUIG.

>> La Costa Brava permet fer una lectura del paisatge com a recurs turístic. A la imatge, Llafranc i Calella de Palafrugell des del mirador del far de Sant Sebastià. FOTO: JORDI PUIG.

El treball es realitza en grups reduïts, cadascun dels quals es fa responsable de l'estudi d'un paisatge i del plantejament de la seva problemàtica

mentada. Algunes funcions del paisatge són ancestrals i d'altres van apareixent a mesura que van canviant les formes de vida i d'organització econòmica. El paisatge és una construcció social.

2. L'evolució. Els paisatges evolucionen al llarg del dia, de l'any i del temps. L'evolució comporta continuïtat i canvi en l'ordenació del territori i del paisatge. L'evolució s'ha donat en el passat i es dona en el present, que és el moment en què es dissenya el futur. El canvi i l'evolució són característiques inherents al paisatge.

3. El conflicte i el consens. L'evolució dels usos del sòl comporta noves formes i models d'ordenació del territori amb els quals no tots els usuaris i agents socials estan d'acord. El conflicte s'ha de veure com un moment de desacord que es produeix en moments de canvi, i el consens com un moment d'acord quan s'ha produït la negociació i el pacte. L'ordenació del territori és una situació de conflicte.

4. La sostenibilitat. Les actuacions humanes i l'ordenació del territori tenen repercussions sobre el medi ambient. Les actuacions sobre el paisatge han de permetre el manteniment de l'equilibri ecològic i la conservació del patrimoni natural. La sostenibilitat hauria de ser una característica inherent a les actuacions sobre el territori i el paisatge.

5. La identitat i la banalització. El paisatge genera sentiments de pertinença i

apropiació, però algunes actuacions generen uniformització i banalització del paisatge. La identificació amb el paisatge, que és col·lectiva, a vegades pot ser expressió de nacionalitat o simplement d'apropiació d'un espai. Les actuacions sobre el paisatge han de permetre mantenir el patrimoni cultural i generar noves identitats. La capacitat de generar identitat és una de les maneres d'expressar la qualitat humana d'un paisatge.

El procés didàctic que se segueix per a l'estudi de cada paisatge inclou sis fases d'aprofundiment que porten a respondre a una pregunta d'estudi que es formula inicialment. Les tres primeres corresponen a un estudi tradicional del paisatge, les dues següents a un procés d'implicació personal i l'última a les conclusions.

En un primer moment es demana als estudiants que observin el paisatge i llegeixin les informacions que l'acom-

PAISATGES	TEMÀTICA D'ESTUDI
Barcelonès	La renovació del paisatge urbà
Pla de Bages	La proximitat de la metròpoli
Baix Llobregat	Horta en zona urbana
Baix Empordà	El paisatge com a recurs turístic
Garrotxa	Una ciutat dins un parc natural
Priorat	La renovació d'un paisatge agrari
Tarragonès	Un paisatge industrial
Vallès Occidental	Ciutat compacta, ciutat difusa
Ribera d'Ebre	El paisatge fluvial i la producció d'energia
Segrià	Paisatge de regadiu en planes de secà
Cerdanya	Un paisatge transfronterer
Vall d'Aran	El paisatge com a escenari turístic

PAISATGE	PREGUNTA D'ESTUDI
Barcelona 22@	Com canvia el paisatge urbà en passar de barri industrial a districte tecnològic 22@?
Pla de Bages	Quins efectes provoca sobre el seu entorn l'expansió de l'àrea metropolitana de Barcelona?
Baix Llobregat	Cal conservar espais rurals dins les zones urbanes?
Costa Brava	Són compatibles la conservació del paisatge i el turisme?
Garrotxa	Com fer compatible una ciutat i un parc natural?
Priorat	Podem conservar una zona agrícola tradicional de secà i viure'n?
Tarragonès	Són compatibles en un mateix espai la indústria, l'habitatge, el turisme i l'agricultura?
Vallès	Blocs de pisos o cases adossades: quina construcció és més sostenible?
Ribera d'Ebre	Poden conviure el paisatge fluvial i el paisatge agrícola tradicional amb la indústria de risc?
Segrià	Quin impacte té el regadiu en l'ordenació i l'aprofitament del territori?
Cerdanya	La frontera estatal canvia el paisatge?
Vall d'Aran	Es despersionalitzava el paisatge i pot arribar a convertir-se en un parc temàtic?

panyen, que se situïn intel·lectualment però també emocionalment i que expressin les seves percepcions inicials: «Com et sents davant aquest paisatge?».

Es passa després a la descripció del paisatge: «Com és?». Per respondre aquesta pregunta cal consultar el mapa topogràfic i l'ortofotomapa que acompanyen la panoràmica.

A continuació s'analitzen els processos d'evolució i canvi que es produeixen en el paisatge: «Com evoluciona? Per què? Amb quines conseqüències?». Aquí s'aporten fotos aèries de dues èpoques diferents, una d'actual i una dels anys vuitanta, i un seguit de documentació escrita, mapes i adreces web que permeten documentar a bastament la resposta. També es compta amb els coneixements que ja té l'alumne i amb les seves intuïcions i records.

El paisatge ja està estudiat, els estudiants ja en tenen un coneixement

profund, però el treball no es pot acabar aquí si volem que se sensibilitzin i conscienciïn respecte de les actuacions que es realitzen en el territori. Per aquest motiu s'inicia un treball d'empatia amb els agents implicats i d'anàlisi dels conflictes que es donen en el territori: «Què opinen els agents implicats? Quins arguments tenen per defensar la seva posició? Quins contraarguments es poden usar per replicar-los?».

Una vegada valorat el conflicte d'interessos es proposa un exercici de prospectiva: «Com creiem que evolucionarà el paisatge? Com ens agradaria que fos?». Es tracta d'imaginar futurs possibles i de proposar idees per a la preservació del paisatge. Evidentment només són idees, no es pretén que els estudiants actuïn com a paisatgistes/professionals, simplement que es plantegin que les coses poden ser de moltes maneres.

S'acaba amb les conclusions gene-

als i la resposta a la pregunta d'estudi, que és presentada a tota la classe.

El treball es realitza en grups reduïts, cadascun dels quals es fa responsable de l'estudi d'un paisatge i del plantejament de la seva problemàtica, de manera que el conjunt de la classe es pugui fer una idea de la diversitat de paisatges i de problemàtiques territorials que es plantejen a Catalunya. És una primera aproximació a un tema poc tingut en compte en els antics currículums de secundària.

Les làmines del projecte «Ciutat, territori i paisatge» han estat treballades en onze instituts de Catalunya per estudiants de 1r, 3r i 4t curs d'ESO i de 1r de batxillerat, amb bona resposta per part de l'alumnat i del professorat. Se'n valora el treball amb fonts directes, la possibilitat de debatre temes territorials d'actualitat, el coneixement de llocs poc coneguts i molt especialment la possibilitat de presentar propostes i ex-

posar-les en públic, i d'estudiar les problemàtiques dels paisatges més propers al centre.

Les idees del projecte han servit per a la realització de noves làmines referides a paisatges gironins i adreçades a estudiants de primària, que han estat elaborades per estudiants de primer curs de mestre d'educació primària de la Facultat d'Educació i Psicologia de la Universitat de Girona. Ha estat un treball experimental que ha permès als estudiants aprofundir en el paisatge més proper, buscar les imatges que el representaven millor i publicar el resultat de la seva tasca com a materials didàctics en el web www.udg.edu/coneixmedi.

Roser Batllori és geògrafa, pedagoga, i professora de la Universitat de Girona.

Joan M. Serra és geògraf i professor de l'IES Moianès (Moià).

>> *La singular façana fluvial de Girona marca profundament el paisatge urbà.* FOTO: JORDI PUIG.